

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za sociologiju

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

POLITIČKE VRIJEDNOSTI LIBERTARIJANSKIH ZAJEDNICA U
HRVATSKOJ

DIPLOMSKI RAD

30 ECTS

Mentor: doc. dr. sc. Duško Petrović

Studentica: Suzana Đenadija

Komentor: izvan. prof. dr. sc. Dragan Bagić

Zagreb, prosinac 2018.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad Analiza političkih vrijednosti libertarijanskih zajednica u Hrvatskoj izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora dr. sc. Duška Petrovića, docenta i izv. prof. dr. sc. Dragana Bagića. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskih prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Vlastoručni potpis studenta

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Libertarijanizam.....	3
2.1. Povijesni razvoj libertarijanizma.....	3
2.2. Teorijske značajke libertarijanizma.....	5
2.2.1 Individualizam.....	5
2.2.2 Ekonomske slobode.....	6
2.2.3 Oporezivanje.....	7
2.2.4 Javni sustavi.....	8
2.2.5 Društvena sigurnost.....	9
2.2.6 Teoretičari.....	10
3. Libertarijanski pokret u svijetu.....	15
3.1. Libertarijanski pokret u Sjedinjenim Američkim Državama.....	15
3.2. Libertarijanski pokret u Hrvatskoj.....	20
4. Analiza libertarijanskih zajednica.....	21
4.1. Virtualne zajednice.....	21
4.2. Analiza libertarijanskih zajednica u Hrvatskoj.....	23
5. Zaključak.....	36
6. Literatura.....	37
7. Izvori.....	39
8. Sažetak.....	41

1. Uvod

Unutar modernog političkog diskursa najčešća je podjela na desno i lijevo, tj. na konzervativne i liberalne. Međutim, politički diskurs nije tako strogo bipolaran. Sve se više pojavljuje političkih ideologija koje nisu strogo lijevo ili desno, a čak se ne smatraju centrom, već obuhvaćaju različite elemente svih mogućih političkih filozofija, stvarajući političke zajednice prilagođene vlastitim uvjerenjima i interesima. Libertarijanizam je jedan od takvih političkih filozofija. Na političkoj sceni relativno nova skupina ideja, a zapravo sama po sebi je vrlo stara. Ona svoj konceptualni okvir vuče iz drugih ideja i ideologija, prilagođavajući se modernoj filozofiji politike i socio-ekonomskim procesima aktualnim za današnje informacijsko doba. (Boaz 1997: 3) Libertarijanističke ideje doživljavaju određenu vrstu renesanse, posebice nakon propasti socijalizma kao vladajuće ideologije u većini država svijeta. Libertarijanizam nudi kritiku socijalizma, ali i ostalih totalitarnih sustava, posebice jer je ideja slobode temelj libertarijanske misli. Socijalizam je primjer ekonomskih i političkih ideja koje su suprotne libertarijanskim idejama te su ga mnogi libertarijanski teoretičari kritizirali i osporavali.

Nakon raspada Jugoslavije i tranzicije iz socijalizma u kapitalizam i demokraciju, hrvatska politička scena i diskurs ugledaju se na svijet i globalnu demokraciju, no i tu dolazi do određenih razilaženja. S obzirom na to da je Hrvatska jedna od zemalja Srednje i Istočne Europe koje su se tek konstituirale kao moderne države-nacije globalno društvo ih prisiljava da se već denacionaliziraju i postanu dio globalne demokracije i trans-nacionalnog društva. (Milardović 2004: 162) Takvi procesi utječu na sveukupnu političku sferu, a kako se te diskrepancije ogledaju na primjerima hrvatske libertarijanske političke filozofije i zajednice, prikazano je u radu.

Cilj ovog diplomskog rada je upoznati se s idejom, razvojem iste i teorijskim aspektima libertarijanizma kao jedne političke filozofije, prikazati na koje načine libertarijanizam nudi odgovore na razna suvremena društvena pitanja u odnosu na druge političke pokrete i smjestiti ga unutar sveukupnog političkog diskursa. Nakon upoznavanja s teorijskim aspektom libertarijanizma, također je cilj proučiti i prikazati na koji način su libertarijanske ideje raširene u hrvatskoj zajednici. Kao jedna od novijih ideja u suvremenom političkom diskursu, libertarijanizam je samom začetku na području Hrvatske, toliko da ne postoji u obliku političke stranke ni organizacije, već se zajednice stvaraju najčešće virtualnim putem gdje se izmjenjuju ideje i mišljenja osoba koje podržavaju libertarijanizam i libertarijansku

misao. Te zajednice nastaju pod utjecajem libertarijanskih zajednica sa Zapada, najčešće Sjedinjenih Američkih Država gdje je ta politička misao izraženija nego na području Istočne Europe. Zajednice se polako šire i dobivaju značajniji oblik. Iako je to sve, kako je već i navedeno, tek u začetku u ovom radu će se detaljnije tim oblikom zajednica. S obzirom na to da su te zajednice najčešće virtualnog oblika, prilikom analize libertarijanskih zajednica u hrvatskoj, fokus će biti da su to najčešće izvorni govornici hrvatskog jezika, bez obzira na to žive li trenutno u Hrvatskoj ili negdje drugdje. Prilikom istraživanja analiziralo se najviše Facebook grupe te određeni portali koji podržavaju takve ideje. Analizirao se sadržaj, tj. objave koje postavljaju unutar takvih grupa, komunikacija između sudionika, konverzacija unutar grupa i sam diskurs tih zajednica.

2. Libertarijanizam

2.1. Povijesni razvoj libertarijanizma

Libertarijanizam kao politička filozofija svoje korijene vuče iz liberalizma i kao takva se može čak smatrati određenim oblikom ili vrstom liberalizma gdje su značajni filozofi kao što su John Lock, Adam Smith i John Stuart Mill. Njihov utjecaj na razvoj libertarijanske ideje su kasnije i detaljnije opisane. Libertarijanizam i liberalizam se smatraju ponajviše zapadnim političkim filozofijama. Unatoč tome grčka i judeo-kršćanska misao su pridonijele razvoju ideje o slobodi. Prema Starom zavjetu, izraelski narod je živio bez ikakvog prisilnog autoriteta, postojeći bez ikakve sile već zahvaljujući zajedničkoj privrženosti i savezu s Bogom. (Boaz 1997:28)

Naziv libertarijanizam dolazi engleske riječi liberty, odnosno latinske riječi libertas, što znači sloboda te riječi utilitarianizam. Naziv, u njegovom trenutnom značenju, prvi je upotrijebio francuski anarhist Joseph Déjacque 1857. u pismu P. J. Proudhonu, kritizirajući njegov seksistički stav prema ženama.¹ Kao što sam naziv govori, ključni princip libertarijanizma je sloboda, a pritom se ta sloboda odnosi najviše na slobodu pojedinca. To je sloboda pojedinca u svemu, sve dok ta njegova sloboda ne ugrožava slobodu drugoga. Za libertarijance sloboda pojedinca se ogleda kroz ekonomske, političke, vlasničke, religijske i ostale individualne slobode. Pojam libertarijanizma popularizirao je tijekom 1960-ih u Sjedinjenim Američkim Državama značajni libertarijanski teoretičar Murray N. Rothbard. U početku popularizacije taj naziv je označavao klasične liberaliste, a tek kasnije ono što se danas smatra pravim libertarijanizmom. Libertarijanska uvjerenja proizlaze iz klasičnog liberalnog filozofskog pokreta 17. st. i 18. st., posebice engleske revolucije u 17.stoljeću. Taj radikalni libertarijanski pokret bio je djelomično uspješan, najviše u Velikoj Britaniji gdje je predstavljao borbu protiv trenutnog režima u kojem kralj vlada apsolutno i božanski. Taj je režim bio u obliku države s kraljem na čelu i povlaštenim trgovcima (feudalcima), odnosno savez koji će kasnije biti prozvan merkantilizmom. (Rothbard 2006: 2)

Primjer jednog od klasičnih liberalista je i filozof John Locke. U njegovim djelima mogu se uočiti začeci moderne liberalne misli i temeljne koncepte koji su uvelike utjecali na razvoj libertarijanske misli. Najznačajniji radovi su mu *Ogled o ljudskom razumu*, *Dvije rasprave o vladi*, *Pismo o toleranciji* i *Neke misli o obrazovanju*. U djelu *Dvije rasprave o vladi* očituje

¹<https://bit.ly/1KETSeK> - pismo J. Déjacquea P.J. Proudhonu u izvornom obliku

se ideja borbe protiv trenutne vlasti u Engleskoj. U njemu navodi kako pravo vladavine kralja nije naslijeđeno od predaka ili čak samog Boga i nije apsolutno te da bi vladavina kralja trebala biti ugovor između naroda i vladara i da bi ovlasti vladara trebale biti ograničene ustavom. „... političko društvo i postoji jedino tamo gdje se svaki član društva odrekao ove prirodne vlasti i predao je u ruke zajednice u svim slučajevima kad se može zbog zaštite obratiti zakonu koji je ta zajednica donijela.“ (Locke 2013: 233) Locke naglašava bit racionalizma kao prirodnog stanja, gdje upravlja razum, stanje mira i „savršene“ slobode². U *Pismu o toleranciji* govori kako je Crkva slobodna i dobrovoljna zajednica te kako državu i Crkvu treba razdvojiti i što je vrlo značajno posebice za to razdoblje, o religijskoj toleranciji prema privatnim osobama koje su druge vjere. Filozofija Johna Lockeja utjecala je i preko Atlantskog oceana. Tada, još u obliku 13 britanskih kolonija u ratu za nezavisnost od Velike Britanije, nastaje Deklaracija o nezavisnosti kojom se kolonije odvajaju od Velike Britanije i njezine vladavine. To je početak nastanka Sjedinjenih Američkih Država. Autor Deklaracije je Thomas Jefferson, a ista je ratificirana 4. srpnja 1776. godine. Utjecaj Lockeja može se vidjeti u tekstu Deklaracije, posebno u dijelu koji govori kako su svi ljudi rođeni jednaki i o ograničenosti vladara Ustavom, razdvajanju države i Crkve. Katonova pisma³ su odražavajući Lockeovu filozofiju također bila važan utjecaj na nastanak Deklaracije i njen sadržaj.

Sljedeći vrlo značajan autor za formiranje ekonomskih aspekata libertarijanske misli bio je Frédéric Bastiat, francuski ekonomist čija je ideja slobodnog tržišta utjecala na kasnije ekonomiste kao što su ekonomisti Austrijske škole, koji su bili značajni teoretičari libertarijanizma, a kojima se također pridalo pažnje u ovom radu. Njegovo najznačajnije djelo svakako je knjiga *Zakon* objavljena kao pamflet 1850. godine. Bastiat je bio zagovornik Adama Smitha i veliki pobornik ideje o slobodnom tržištu. Prema Bastiatu država bi trebala služiti isključivo kao supstitucija kolektivnog nad individualnim prisilama kako bi osigurala ljude, slobode i vlasništva. (Bastiat 2007: 51) Onog trenutka kad dođe do gole pohlepe i pogrešno shvaćene filantropije, država i zakon postaju izopačeni. (Bastiat 2007: 52) Bastiat također smatra kako zakon postaje izopačen kada zabrani pojedincu na samoobranu i obranu njegovog vlasništva i to u korist drugoga nazivajući taj oblik legaliziranom pljačkom. Legalizirana pljačka je zakonom omogućeno uzimanje od pojedinca kojemu pripada, dajući drugome kojemu ne pripada. (Ibid. 53) To je jedna od karakteristika socijalističkog

² Locke tvrdi kako su svi ljudi rođeni s jednakim pravom na savršenu slobodu i da čovjek po prirodi ima vlast očuvati svoju slobodu i imovinu od povreda drugih. (Locke 2013: 232)

³ *Cato's Letters*- britanski autori John Trenchard i Thomas Gordon pod pseudonimom Cato (Marko Porcije Katon Mlađi- najveći Cezarov protivnik) izdaju zbirku eseja gdje su osuđivali korupciju i nedostatak moralnosti unutar britanskog političkog sustava

društvenog poretka i tu se može vidjeti kako se neki od temeljnih stavova libertarijanizma protive onim socijalističkim stavovima. Bastiat se u svom djelu *Ekonomski sofizmi* osvrće na slobodno tržište, a svoje ideje temelji na idejama Adama Smitha.

Jačanjem individualizma i liberalizma u Sjedinjenim Američkim Državama stvara se plodno tlo za mnoge liberalne, ali i libertarijanske filozofe i društvene znanstvenike i teoretičare. To je područje na kojemu je liberalizam najviše napredovao, te se razvija ideja o ograničenoj vladavini države, civilnim pravima i slobodi pojedinca. (Boaz 1997:46) Ostali dio povijesnog razvoja libertarijanske misli opisan je u obliku libertarijanskih teoretičara i njihove misli.

2.2. Teorijske značajke libertarijanizma

Kako bi se moglo razumjeti postojanje raznih podvrsta libertarijanizma, ali i samog libertarijanizma kao skupine filozofskih ideja, najprije je potrebno objasniti osnovne teorijske značajke libertarijanizma, koje su glavna osnova svih ostalih podvrsta. Također, potrebno je objasniti na koji način libertarijanizam gleda na određene aspekte društva i društvenog života.

2.2.1 Individualizam

Prva, a možda i najvažnija značajka libertarijanizma je individualizam. Najvažnija je zato što se kao takva provlači i kroz ostale značajke, odnosno većim dijelom definira i ostale značajke, što se može vidjeti kasnije u radu. Individualizam se u društvenim znanostima odnosi na nauku ili ideologiju koja pojedincu daje prednost nad svim ostalim oblicima društvenosti. Individualizam polazi od pretpostavke kako je pojedinac taj koji je glavno mjerilo i izvor svake ljudske djelatnosti, dok su društveni oblici djelovanja samo rezultat njegovih odluka, interesa i akcija. Individualizam je svoj oblik kao politička i ekonomska doktrina dobio polovicom 18.st. u nauku prosvjetitelja i fiziokrata, posebno u nauku Adama Smitha na kojemu će se kasnije i temeljiti mnoge libertarijanske ideje. (<https://bit.ly/2GVadML>)

Individualizam je osnova ideja na kojoj počiva libertarijanizam. U libertarijanizmu je naglasak na pojedincu unutar određenog kolektiva kao što je država. Najčešće se odnosi na individualne slobode pojedinca u društvu. To su slobode poput slobode mišljenja i govora, slobode izbora, slobode na samoobranu i zaštitu, sloboda vlasništva, itd. Sloboda izbora odnosi se na slobodu pojedinca da izabere način života koji on smatra da želi i da je najbolji za njega samoga, bez da mu to netko drugi nameće. To su slobode poput slobode

vjeroispovijesti, sloboda spolne orijentacije, izbor načina liječenja, sloboda izbora načina obrazovanja, sloboda u ekonomskom smislu kao slobodno tržište, te u svim ostalim aspektima života pojedinca.

„Sloboda je pritom definirana kao odsustvo prisile koja bi pojedinca onemogućila u ostvarivanju njegovih zamisli. Ograničenja koja se odnose jednako na sve jesu pravila ponašanja oblikovana tijekom spontanog razvitka društvenih institucija koje su rezultat ljudskog djelovanja, ali ne i proizvod ljudske namjere“. (Kovačević 2015: 49)

Prema Hayeku, jednom od najznačajnijih libertarijanskih teoretičara, pravi istinski individualizam odnosi se na činjenicu da je on „ponajprije teorija društva, pokušaj da se razumije snaga koje određuju društveni život čovjek, a tek je u drugoj instanciji skup političkih maksima izveden iz takva viđenja društva“. (Hayek 2001: 46) Unatoč svim podjelama i razlikama među filozofima individualizma, Hayek naglašava kako „u svemu bitnome stoje uz Adama Smitha, kojemu nitko neće odreći naslov individualista te da je 'individualizam' kojem su se suprotstavljali nešto posve različito od onoga Smithova“. (Hayek 2001: 45)

2.2.2 Ekonomske slobode

Sljedeća značajka libertarijanizma odnosi se na privatno vlasništvo. Koncept privatnog vlasništva značajan je kao oblik osobne ekonomske slobode. Kako libertarijanizam polazi od individue na svakoj razini društvenog života, tako se isto odnosi i na ekonomskoj razini. Dok individualci imaju pravo na privatno vlasništvo, prema libertarijanizmu, državi je isključivo zadatak obraniti to privatno vlasništvo pojedinca.

„Pravo vlasništva ograničeno je tuđim pravima i ograničenjima koja postoje radi zaštite drugih interesa. Tradicionalno se među vlasnikove ovlasti ubrajaju pravo posjedovanja (*ius possidendi*), pravo korištenja, uporabe (*ius utendi*), pravo korištenja plodova (*ius fruendi*), pravo raspolaganja (*ius disponendi*) i pravo isključenja trećega (*ius excludendi tertii*).“ (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65064>)

Danas je pravo vlasništva državopravo uređeno. Prema libertarijancima, država nema pravo uzimati pojedincu ono što je njegovo, te to dati nekom drugom. Oni politički sustavi gdje je privatno vlasništvo nepostojeće ili minimalizirano su socijalistički ili komunistički politički

sustavi. Unutar takvih sustava sve su slobode reducirane- osobne i političke. Osobne slobode temelje se na ekonomskim slobodama, dok demokratski politički sustavi ovise o ekonomskim slobodama. Jedan od funkcioniranja ekonomskih sloboda u nekom društvu je i slobodno tržište. „Slobodno tržište ne može postojati ili funkcionirati bez pravne zaštite prava pojedinaca da posjeduju i kontroliraju svoje 'privatno vlasništvo'.“ (Bergland 1990 : 72) Prema Berglandu, osnovni razlog za odličnu produktivnost slobodnog tržišta leži u tome da ljudi ulaze u međusobne ekonomske transakcije s idejom da će im to djelovanje koristiti. Dakle, dva pojedinca odlučuju poslovati jer svaki od njih smatra da će mu više koristiti na kraju. (Ibid.) Nadalje, kad se država ne upliće u ekonomske aktivnosti vlastitih građana, ekonomska produktivnost naglo raste, uspoređujući sa sustavima gdje država kontrolira ili interferira u ekonomske aktivnosti. Kao primjer se često navodi Hong Kong. U Hong Kongu britanska vlada vrlo malo intervenira u ekonomske aktivnosti, no njihova ekonomija vrlo dobro funkcionira i često je uzor drugim ekonomijama. (Bergland199: 73)

Kao primjere društava sa suprotnim od ekonomskih sloboda, libertarijanski autori odreda spominju socijalizam i komunizam. To su društvena uređenja gdje je privatno vlasništvo reducirano, a ekonomske odluke donose se od strane države. Država je ta koja određuje koje će se ekonomske aktivnosti provoditi. Na dosadašnjim primjerima takvih društava kroz povijest, pokazalo se kako taj način ipak ne funkcionira kako se to prije smatralo. Zbog toga je u modernim društvima potrebno slobodno tržište te ostale ekonomske slobode, za dobrobit cjelokupne ekonomije.

2.2.3 Oporezivanje

Libertarijanci porez smatraju pljačkom. Oporezivanje je prema libertarijancima legaliziran oblik pljačke ljudi. Često se ta tvrdnja među libertarijancima slikovito objašnjava, pa ćemo tako i mi pokušati prikazati na taj način. Libertarijanci ne prave razliku između obične osobe i osobe koja je službenik Vlade i države. Ako bi od nas obična osoba pod prijetnjom zatražila da joj dostavimo određeni novčani iznos od vlastite zarade to bi se smatralo oružanom pljačkom. Stoga nema razlike ako je u pitanju mnogo više osoba (službenika) koji od nas isto zahtijevaju prilikom procesa kao što je oporezivanje. Moralno ne postoji razlika između pljačke i oporezivanja. Stoga, oporezivanje libertarijanci nazivaju i legaliziranom pljačkom te zahtijevaju ukidanje poreza.

Jedan od argumenata za oporezivanje je da je to vrsta društvenog ugovora na koji su građani pristali, dok oni zauzvrat koriste javne usluge koje im omogućava država. Protuargument na to glasi kako ne postoji takav 'društveni ugovor,' jer ga nitko od građana nije prihvatio i potpisao, već je on jednostrano nametnut. S druge strane, nebitno je koristi li osoba javne usluge ili ne, ona svejedno mora plaćati porez. Sljedeći argument je da je država ta koja donosi odluke i zakone kojima se moramo neupitno pokoravati. Odgovor na to bi bio kako ne može država sama po sebi određivati neograničeno određene odluke. Narod je taj koji ih bira na tu poziciju i stoga glas naroda treba biti uvažavan. Te konačno argument kako kroz poreze država naplaćuje svoje usluge koje se koriste. Protuargument se nadovezuje na jedan od prošlih, a to je da osoba plaća kroz poreze i ono što joj ili ne treba ili ne želi, iako država smatra da bi osoba imala koristi od toga. (Huemer 2017)

Tu nam se nadalje nameće pitanje: kako će se država financirati ako se ukine porez? Ono što libertarijanci smatraju najbitnijim u društvenim odnosima je voluntarizam, tj. odnosi se temelje na vlastitom htjenju. Dakle, libertarijanizam također smatra kako bi se i država trebala financirati na jednak način. Tako da ljudi vlastitom voljom odluče dati neki novac državi, a ne da ih država zakonski na to prisiljava. Nude se opcije poput prikupljanja sredstava, raznih lutrija ili čak neki oblik privatnog osiguranja za državu. (Bergland 1990: 44) Kako bi se financirali ostali javni sustavi, vidljivo je u nastavku ovog rada.

2.2.4 Javni sustavi

U ovom dijelu opisano je na koji način bi javni državni sustavi trebali funkcionirati prema stajalištu libertarijanizma. Kod izraza 'javni sustavi' smatra se kako se to odnosi na sustave kao što su zdravstveni sustav, mirovinski sustav, sustav obrazovanja, itd. Ono što je zajedničko za sve te sustave jest da se libertarijanci zalažu za njihovu privatizaciju. U radu se osvrnulo na svaki sustav pojedinačno.

Prvi analiziran sustav je obrazovni sustav. Obrazovni sustav većinom čine javne škole, a tek neznatno privatne škole. Pokazalo se kako učenici javnih škola vrlo često imaju lošije rezultate u odnosu na ostale vrste školovanja kao što su privatne škole i kućno obrazovanje (homeschooling). Libertarijanci smatraju kako se javno školstvo temelji na prisili. To je prisila da se ide u školi i da se izvršavaju određeni zadaci, te da se ponaša na određeni način. Ta prisila je ono što libertarijanci žele da se ukloni te da se odvoji država od obrazovanja. Obrazovanje je pod državnom kontrolom gdje ne postoji izbor što će se i kako učiti, a sloboda

izbora je jedna od ključnih stavki libertarijanske misli. (Bergland 1990: 47) Za učenike slabijeg imovinskog stanja postojala bi vaučerizacija. Vaučerizacija bi omogućila neku vrstu tržišnog natjecanja među školama te bi one škole koje bi prikupile najviše vaučera bile financirane, dok one s najmanjim brojem bi prestale postojati. Na taj način bi se poboljšala kvaliteta škola, jer bi škole radile na tome da budu što kvalitetnije kako bi privukle što više učenika i vaučera. (Nakić 2017: <https://bit.ly/2C20Yox>)

Mirovinski sustav prema libertarijancima također treba privatizirati. Smatraju kako financiranjem državnog mirovinskog sustava nitko nema koristi. Sve manji broj radnika financira sve veći broj umirovljenika. Mirovinski sustav se nalazi u začaranom krugu gdje mu predstoji jedino bankrot. (Bergland 1990: 63) U privatnom mirovinskom osiguranju osoba bi financirala sebe i svoju mirovinu za razliku od financiranja države.

Sljedeći sustav je zdravstveni sustav. Libertarijanci se zalažu za privatizaciju zdravstvenog sustava, smatrajući kako u suprotnom nije održiv. Liječnike i osoblje treba financirati, te lijekove i samo liječenje. Kada bi cijeli zdravstveni sustav bio besplatan financijski ne bi država mogla izdržati i sustav bi se urušio. Samo porez nije dovoljan za financiranje kvalitetne zdravstvene usluge svima. Zbog toga postoji i privatno zdravstveno osiguranje koje si pojedinac financira tijekom određenog vremenskog perioda, te si na taj način može jednostavnije pokriti moguće troškove. Libertarijanci smatraju kako treba odvojiti državu od zdravstvenog sustava i na taj način maknuti monopol države nad zdravstvom. (<https://www.lp.org/issues/healthcare/>)

2.2.5 Društvena sigurnost

„Sigurnost je temeljni preduvjet opstanka, djelovanja i razvoja čovjeka, države i društva. Suvremene studije sigurnosti uključuju vojno, političko, socijetalno, gospodarsko i ekološko područje.“ (Bilandžić 2017: 343) Država je dužna pojedincu ali i društvu pružiti sigurnost. Neki oblici pružanja društvene sigurnosti iz libertarijanske perspektive opisani su u ovom poglavlju.

Kao što je više puta navedeno, libertarijanizam se zalaže za slobodu pojedinca, a time i za slobodu izbora što će i kako činiti s vlastitim zdravljem i tijelom. Pritom se misli na korištenje raznih opijata i droge svih vrsta. Ono što će pojedinac sa sobom činiti ne bi trebalo državu brinuti. Zbog toga se libertarijanci zalažu za legalizaciju droge, jer samom kriminalizacijom

se ne može puno postići. Sve dok ne ugrožavaju druge osobe, kažnjavanje ljudi zbog nečega što čine svojem tijelu je besmisleno.

Zabrana nošenja i uporabe oružja također je prema libertarijancima besmislena. Za početak, na taj se način narušava pravo pojedinca na samoobranu i vlastitu sigurnost, što je jedan od temeljnih prava i sloboda pojedinca. Osim navedenog, zabranom oružja povećava se samo ilegalan način nabave i uporabe istih. Na taj način se povećava ilegalna trgovina oružjem. Sama činjenica da netko posjeduje pištolj ne znači i da je osoba prijetnja društvu. Uporaba oružja u svrhu ozljeđivanja ili usmrćivanja druge osobe jest ono što bi se trebalo kažnjavati. Bergland čak uspoređuje zabranu oružja s prohibicijom alkohola tijekom početka 20. stoljeća, što je na kraju dovelo do porasta organiziranog kriminala i korumpiranog pravnog sustava. (Ibid. 81)

Vanjska politika neke države također je bitan faktor koji utječe na društvenu sigurnost. „Područje vanjske politike poveznica je unutarnje politike nekog političkog sustava, najčešće države, i interakcija tog političkog sustava s drugima u međusobnom okruženju.“ (Šoljan 2011: 7) Jedan od glavnih temelja libertarijanske vanjske politike je neutralnost, odnosno neintervencija. Kao primjer Bergland navodi kako Sjedinjene Američke Države nemaju vlast nad ostatkom svijeta gdje konstantno intervenira ekonomski, politički i vojno. Ni u slučajevima kada bi određena država zamolila za pomoć protiv moguće prijetnje nije opravdanje za njihovu intervenciju. Sudjelovanjem u intervencijama na stranom teritoriju povećavaju se šanse da američki građani budu uvučeni u ratove velikih razmjera, a samim time i Sjedinjene Američke Države. Zbog toga bi se američka vojska trebala povući sa stranih teritorija i biti na vlastitom teritoriju, te isti braniti s te strane. Libertarijanci naglašavaju važnost mira i trgovine u vanjskoj politici. Slobodno tržište jedan je od načina održavanja odnosa vanjske politike. Slobodna trgovina jedan je snažnih poticaja međunarodnom miru. Kada se uklanjaju prepreke za trgovinu, više ljudi sudjeluje u njoj i uspješniji su. Ljudi iz različitih država koje međusobno trguju nemaju potrebu te odnose prekidati ratom. (Bergland 1990: 33)

2.2.6 Teoretičari

U ovom dijelu rada obrađeno je nekoliko najznačajnijih libertarijanskih autora, a to su Ludwig von Mises, Friedrich A. Hayek, Milton Friedman, Murray Rothbard. Mogu se

spomenuti još i Ayn Rand, te Ron Paul (najznačajniji politički predstavnik libertarijanizma u Sjedinjenim Američkim Državama).

Ludwig von Mises jedan je od najistaknutijih ekonomista i socijalnih filozofa 20. stoljeća. Rodio se 29. Rujna 1881. godine u bogatoj židovskoj obitelji u Galiciji u Austro-Ugarskoj. 1900. godine upisuje se na Sveučilište u Beču gdje je pod utjecajem učenja austrijskog ekonomista Carla Mengera jednog od osnivača Austrijske škole ekonomije. Kasnije je inspiriran predavanjima još jednog austrijskog ekonomista Eugena von Bohm-Bawerka. 1909. godine imenovan je u Bečkoj komori za trgovinu i industriju gdje je radio narednih 25 godina. Tijekom 1920-ih Mises je bio ekonomski savjetnik austrijske vlade, te je svojom sposobnošću uspio usporiti inflaciju u Austriji. Mises je osnovao i vlastiti 'privatni seminar' na koji je privukao mnoge izvrsne mlade ekonomiste, filozofe i društvene znanstvenike diljem Europe. Mises je osnivač 'neo-austrijske škole' ekonomije. Misesova teorija poslovnog ciklusa krivila je inflacijske bankovne kredite potaknute Središnjom bankom za ekonomsku inflaciju i depresiju. Većina mladih ekonomista prihvatila je tu teoriju kao objašnjenje ekonomske depresije. Tijekom Drugog svjetskog rata bježi u Sjedinjene Američke Države zbog svog židovskog podrijetla te tamo nastavlja svoj život i rad. Mises je postao poznat po svojoj nepopustljivosti u inzistiranju na neinflatornim zlatnim standardima i laissez-faireu. Nakon pojave socijalizma i komunizma, postao je žestoki protivnik tog društvenog uređenja. Mises je imao vrlo velik značaj i utjecaj na ekonomiste nakon njega i libertarijansku misao kasnije. Njegova najznačajnija djela su Ljudsko djelovanje, Liberalizam: U klasičnoj tradiciji, Antikapitalistički mentalitet, Teorija novca i kredita, Socijalizam-ekonomska i sociološka analiza, te mnogi drugi radovi.

Jedan od najznačajnijih ekonomista uz Misesa je Friedrich A. Hayek. Hayek je britanski ekonomist austrijskog podrijetla, rođen u Beču 8. svibnja 1899. godine. Jedan je od osnivača Mises Instituta. Hayek je na svojoj zadnjoj godini studija studirao kod austrijskog ekonomista Friedricha von Wiesera i bio je nagrađen drugim doktoratom iz političke ekonomije. Kasnije upoznaje Ludwiga von Misesa i on postaje Hayekov mentor. Hayekovo djelo Put do kmetstva (The Road to Serfdom) nastalo je kao reakcija na tadašnje stanje u akademskoj zajednici koja je tvrdila kako je fašizam kapitalistička reakcija na socijalizam. To djelo je i danas veoma značajno među pobornicima individualizma i klasičnog liberalizma. (<https://bit.ly/2AHGf9R>)

Hayek je držao predavanja o Misesovoj poslovnoj cikličnoj teoriji koju je pročistio na London School of Economics. Tada izlazi Keynesova Opća teorija koja je brzo privukla popularnost, kako u Velikoj Britaniji tako i u SAD-u. Hayek je, jednako kao i Mises, kroz cijelu svoju karijeru žestoko kritizirao socijalizam i njemu slične sustave. Zalagao se za slobodno tržište i pravo na privatno vlasništvo, te individualne slobode.

Friedrich A. Hayek dobio je 1974. godine Nobelovu nagradu iz ekonomije te je nakon toga naglo i neočekivano oživio interes za austrijsku školu i njihove radove. Hayekovi radovi su predavani i proučavani od strane novih naraštaja ekonomista, pa i libertarijanaca. Hayek je umro 1992. godine u dobi od 92. godine, a iza sebe je ostavio značajnu ostavštinu za nove naraštaje koji mu se iznova vraćaju, proučavajući njegov rad.

Hayekova najznačajnija djela su Put do kmetstva, Cijene i proizvodnja, Zakon, legislativa i sloboda, Konstitucija slobode, Čista teorija kapitala, itd. (<https://mises.org/profile/friedrich-hayek>)

Milton Friedman jedan je od najznačajnijih američkih ekonomista i ideologa ekonomskog liberalizma. Bio je profesor ekonomike na Čikaškom sveučilištu. Friedman je rođen 31. srpnja 1912. godine, a umro je 2006. godine. Bio je polemičar protiv intervencionističkih teorija i prakse, posebice protiv kenzijanstva. Njima je zamjerao da pogrešno ocjenjuju ulogu novca u ekonomskoj djelatnosti, te se zauzima za kontroliranu emisiju novca u skladu s rastom društvenog proizvoda. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=20658>)

Milton Friedman je dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1976. godine za „doprinosе monetarnoj ekonomiji, teoriji potrošnje te formiranje monetarističke škole ekonomskog mišljenja, koja naglašava središnju važnost kontrole novčanih tokova“. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=20658>)

Njegovo najznačajnije djelo je 'Kapitalizam i sloboda' u kojemu, između ostaloga, opisuje u kakvom su međusobnom odnosu ekonomske slobode i političke slobode. (Friedman 1982:15) Ostala njegova značajna djela su Oporezivanje za sprječavanje inflacije, Ogledi iz pozitivne ekonomije, Studije iz kvantitativne teorije novca, Teorija potrošne funkcije, Teorija cijena, Monetarna povijest Sjedinjenih Država 1867-1960, Uzroci i posljedice inflacije, Monetarni trendovi u Sjedinjenim Državama i Ujedinjenom Kraljevstvu.

Murray N. Rothbard sljedeći je u nizu najvažnijih libertarijanskih teoretičara i Misesov učenik. Murray Rothbard rodio se 1926. godine u New Yorku. Studirao je matematiku i ekonomiju na Sveučilištu Columbia. Tad još uvijek nije bio upoznat s ekonomijom Austrijske škole i Mises mu je bio nepoznat. Kasnije se upoznaje s libertarijanskim djelima, između ostaloga i s L. von Misesom koji je ostavio veliki utjecaj na njega i njegovo viđenje ekonomije. Rothbard je snažno podupirao laissez- faire ekonomiju i slobodno tržište. No Rothbard se suočio s unutarnjom dilemom, gdje je morao izabrati podupire li laissez- faire ekonomiju ili će postati individualni anarhist. Izabrao je potonje. Kako je Rothbard privukao interes William Volker Fondacije, na njihov nagovor počinje pisati osvrt na Misesovo djelo *Ljudsko djelovanje*, tako da bude prikladno i razumljivo studentima. Taj njegov rad podupro je i sam Mises te je taj svoj rad Rothbard proširio i iz kojega je kasnije nastalo njegovo djelo *Man, Economy, and State* koje je izašlo 1962. godine i postalo jedno od ključnih djela Austrijske škole. U procesu slaganja s Misesom i njegovom ekonomskom teorijom vezanom uz ljudsko djelovanje, Rothbard je pridonio teorijskim inovacijama u prakseologiji. Rothbard je također pokazao kako se socijalistički izračun ne primjenjuje samo na gospodarstvo koje kontrolira vlada, nego i na jednu privatnu tvrtku koja posjeduje cjelokupno gospodarstvo. Tvrdio je kako monopolska cijena ne može postojati na slobodnom tržištu. Zahvaljujući svojoj kritici kejnzijanske ekonomske teorije, postavio je temelje za što je kasnije Robert Lucas dobio Nobelovu nagradu. (<https://mises.org/profile/murray-n-rothbard>) Osim navedenog djela, Rothbardova ostala najznačajnija djela su *Moć i tržište: država i gospodarstvo*, *The Panic of 1819: Reactions and Policies*, *America's Great Depression*, *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, *Conceived in Liberty*, *The Logic of Action*, *The Ethics of Liberty*, *The Mystery of Banking*, *What has government done to our money?*.⁴

Ayn Rand ne pripada skupini ekonomista, niti je bila dio Austrijske ekonomske škole, no njezin rad je veoma značajan u sklopu libertarijanske teorije. Ayn Rand je bila američka književnica i filozofkinja ruskog podrijetla. Rođena je 1905. godine u Rusiji, gdje je odrasla i školovala se, te se nakon toga seli u Sjedinjene Američke Države. Tamo se nastavlja baviti pisanjem i filozofijom. Filozofski pravac koji je Rand posebice zagovarala bio je objektivizam. To se ogledalo i u njezinim beletrističkim radovima, tako da je i njezino djelo *Atlas Shrugged* dio obavezne literature svakog libertarijanca, unatoč tome što je riječ o romanu. U svojim romanima uspjela je prikazati svoju filozofiju, odnosno objektivističku filozofiju. Prema objektivizmu realnost postoji unatoč utjecaju bogova i da se mijenja od

⁴ U nedostatku hrvatskih prijevoda knjiga, zadržani su izvorni nazivi

osobe do osobe, već su činjenice takve kakve jesu, neovisno o nečijem vjerovanju ili htjenju. Objektivizam se temelji na spoznaji isključivo razumom, a ne na instinktu ili vjeri. U suprotnosti nekim idejama kako život pripada na primjer obitelji, naciji, državi, Bogu, u objektivizmu život pripada isključivo pojedincu. Na posljetku, u objektivizmu Ayn Rand kapitalizam se promovira kao pravo individualca, samim tim i odvojenost države i ekonomije, jer se time narušavaju individualna prava prihođenja. Ostala najpoznatija beletristička djela Ayn Rand su Anthem, The Fountainhead i We the living. Osim beletristike, Rand je pisala i mnoga filozofska djela, te je držala razna filozofska predavanja i seminare. U čast Ayn Rand postoji Institut koji nosi njeno ime- Ayn Rand Institute. Nastao je u Sjedinjenim Američkim Državama 1985. godine i funkcionira u obliku think tanka. Institut promiče objektivizam kao filozofski pravac, ali i sveukupnu idejnu ostavštinu Ayn Rand.

Posljednji u nizu koji se spominje je političar Ron Paul. Ron Paul američki je političar rođen 1935. u Pennsylvaniji. Školovao se za liječnika, čime se bavio određeni dio života, no najpoznatiji je po svojoj karijeri političara. Ron Paul bio je predstavnik Republikanske stranke za saveznu državu Teksas u američkom Kongresu. Ono što je značajno za ovog političara, a što ga izdvaja od ostalih, jest da je bio političar libertarijanskih ideja i stavova. Poznat je i pod popularnim nazivom 'Doktor Ne' zbog svog upornog protivljenja glasanju za one zakone za koje je smatrao kako krše Ustav SAD-a. Glasao je isključivo prema libertarijanskim stavovima kao npr. protiv oporezivanja, protiv rata u Iraku, protiv poljoprivrednih subvencija, rata protiv droge, protiv regulacije interneta, protiv zabrane oružja, itd. Njegovi stavovi i glasanje često su izazivali sukobe i nesuglasice s republikanskim kolegama. 1988. god. kandidiran je za predsjednika SAD-a kao predstavnik Libertarijanske stranke. 2007. god. bio je kandidat Republikanske stranke na izborima za predsjednika. Autor je i nekoliko knjiga, kao što su Gold, Peace and Prosperity: The Birth of a New Currency, The Case for Gold: A Minority Report of the U.S. Gold Commission, itd. (<https://bit.ly/2Ay19YB>)

3. Libertarijanski pokret u svijetu

Libertarijanski pokret u svijetu značajniji je nego što bi se to isprva pomislilo. Iako je i dalje najpopularnija dihotomija na desnicu i ljevicu, na političkoj sceni su sve aktualnije neke druge političke filozofije i ideologije. Libertarijanizam u svijetu ima određeni položaj i utjecaj na cjelokupnu politiku. Mnogo više nego u Hrvatskoj, ali i u jugoistočnoj Europi općenito. Libertarijanski pokret najveći i najjači je u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, nekim europskim državama kao što je Ujedinjeno Kraljevstvo, te u manjim količinama u ostalim državama svijeta. Libertarijanski pokret kao politički i ekonomski pokret postoji u obliku političkih stranaka, instituta, organizacija i raznih udruga. Iako je najzastupljeniji u SAD-u, prvi i glavni libertarijanski teoretičari potječu iz Europe (Austrijska ekonomska škola). Koliko je libertarijanska teorija utjecala na američki libertarijanski pokret, toliko libertarijanski pokret u praksi utječe na onaj u Europi i ostatku svijeta.

3.1. Libertarijanski pokret u Sjedinjenim Američkim Državama

Poseban dio posvećen je libertarijanskom pokretu u SAD-u kao najrasprostranjenijem libertarijanskom pokretu u nekoj državi.

Libertarijanska stranka (Libertarian Party- LP) je politička stranka koja je nastala 1971. godine u Colorado Springsu, čije je sjedište u Alexandriji na čijem čelu se trenutno nalazi Nicholas Sarwark, a u samom početku je to bio David Nolan. Osnivanje stranke bilo djelomično potaknuto ratom u Vijetnamu, zabrinutošću oko administracije predsjednika Nixona, služenja vojnog roka i završetkom određenog monetarnog sustava toga vremena poznatijeg kao zlatni standard. Libertarijanska stranka ima svoje ogranke u svim savezним državama SAD-a. 2012. i 2016. god. imali kandidata na predsjedničkim izborima- Garya Johnsona. Stranka se zalaže za minimiziranje utjecaja Vlade na živote pojedinaca, za osobnu slobodu, individualnost, slobodu izbora u privatnom životu, vlasništvo nad samim sobom (*self ownership*), slobodu komunikacije i izražavanja, privatnost, transparentnost države, izbor bračnog partnera, pravo na pobačaj, roditeljska prava, pravdu i dekriminaliziranje neke radnje koje ne krše nečiju slobodu i prava, već su stvar izbora pojedinca i utječu isključivo na njegov život (kockanje, prostitucija, itd.), ukidanje smrtne kazne, pravo na samoobranu. Stranka se zalaže i za ekonomske slobode kao što su- slobodno i konkurentno tržište, privatno vlasništvo. Njihov slogan je „Stranka principa“⁵, jer se čvrsto drže svojih principa. Kao i svaka

⁵ Prijevod autorice

libertarijanska organizacija zalažu se za smanjenje utjecaja Države na pojedinca i ukidanje poreza.

Cato Institut je najznačajnija libertarijanska organizacija nakon Libertarijanske stranke. Cato Institut je think tank⁶, institut za istraživanje javne politike koji se bavi istraživanjima individualnih sloboda, ograničene Vlade, slobodnog tržišta i mira. Cato Institut osnovan je 1977. godine sa sjedištem u Washingtonu. Naziv je dobio prema, već spomenutim, Katonovim pismima (eng. *Cato's Letters*), iako se u početku zvao Koch Foundation prema jednom od osnivača Charlesu Kochu, kasnije se naziv mijenja u Cato Institute. Jedan od osnivača Instituta bio je i Murray Rothbard, jedan od najznačajnijih libertarijanskih teoretičara. Stručnjaci na institutu provode nezavisna i nepristrana istraživanja iz širokog spektra političkih pitanja. Institut se financira iz isključivo iz nevladinih izvora, kako bi time održalo svoju samostalnost i političku neovisnost. Uglavnom su to dobrovoljna davanja, a ostalo je od zaklada, korporacija, prodaje knjiga i publikacija. Osim svoje glavne web stranice cato.org, institut upravlja nekim drugim centrima, manjim organizacijama i internetskim stranicama posvećenim bavljenju tematikom libertarijanizma i slobode. Kao što su sljedeći: DownsizingGovernment.org, Libertarianism.org, HumanProgress.org, [Cato Unbound](http://CatoUnbound.org), [Unlawful Shield](http://UnlawfulShield.org), [Freedom in the 50 States](http://Freedominthe50States.org), [Overlawyered](http://Overlawyered.org), ElCato.org i [Alt-M](http://Alt-M.org). Institut također nudi razne studentske programe i programe stažiranja. Kroz svoje multimedijalne prikaze pokušavaju široj javnosti prikazati i objasniti svoja istraživanja, teorije i prijepore oko raznih, individualnih, gospodarskih, ekonomskih, političkih i ostalih pitanja s aspekta libertarijanizma, te libertarijanističkih teoretičara i stručnjaka. Jedna od ključnih osoba za razvoj Cato Instituta je svakako David Boaz, trenutno izvršni potpredsjednik instituta. Boaz je autor značajnih knjiga, te ostalih radova vezanih uz temu libertarijanizma. Također je komentator određenih pitanja političko-ekonomskog spektra, pogotovo na događanja u Sjedinjenim Američkim Državama.

Neke od publikacija Cato Instituta su *Cato Journal*, *Cato's Letter*, *Cato Papers on Public Policy*, *Cato Policy Report*, *Economic Freedom of the World*, *Human Freedom Index*, te ostale publikacije, knjige, članci i osvrti. (<https://www.cato.org/publications>)

Mises Institute sljedeća je značaja organizacija koje ćemo se dotaći. To je skraćeni naziv za Ludwig von Mises Institute for Austrian Economics. Mises Institute je edukativna

⁶ Think tank- „naziv za organiziranu skupinu stručnjaka koja promišlja o određenim temama, a u praksi podrazumijeva neprofitnu organizaciju za promišljanje javnih politika i zagovaranje“ (Ivanović 2012: 2)

organizacija sa sjedištem u Auburnu u Alabami (SAD). Osnovan je 1982. godine pod vodstvom Llewellyn H. Rockwella, Jr., Burton Blumerta i Murraya Rothbarda, nakon razilaska Rothbarda i Cato Instituta. Mises Institut temelji se na idejama austrijskog ekonomista Ludwiga von Misesa, tj. na ekonomskim teorijama vrlo poznate Austrijske škole koje su ranije objašnjene. Institut promiče libertarijansku teoriju i prakseologiju⁷ u ekonomiji. Mises Institut ima i svoj kampus u Auburnu u Alabami te nudi razne edukacije, seminare, stipendije, te ostalo. Iako u cijelom svijetu postoji osnovano mnogo Mises Instituta, oni, osim tematike, nisu nimalo povezani s ovim Mises Institutom iz Alabame o kojemu se piše u radu. Mises Institut nudi stipendije najboljim studentima Austrijske škole, te im omogućuju potrebnu podršku za daljnji akademski napredak kroz razna stažiranja, savjetovanja, knjige i časopise kako bi što bolje napredovali i olakšali im taj put.

Mises Institut izdaje časopis *The Austrian* šest puta godišnje. U časopisu se proučavaju ekonomska i politička zbivanja s *laissez-faire* stajališta i upućuje članove Mises Instituta u trenutne projekte i programe. *Quarterly Journal of Austrian Economics* (tromjesečni časopis) je znanstveni časopis Mises Instituta koji se bavi recenzijom. Institut se također bavi izdavaštvom knjiga autora povezanih s austrijskom školom i koji se bave određenim specifičnim sadržajem s povezanom tematikom. Preko svoje knjižnice i web stranice, korisnicima i znatiželjnicima nudi razne članke i knjige u pdf formatu, kako besplatne tako i one koji se mogu kupiti. Institut organizira akademska okupljanja jednom godišnje, gdje se prezentiraju i raspravljaju radovi vezani uz Misesovu tradiciju. Isto tako se više puta godišnje organiziraju razni skupovi vezani uz povijest, ekonomiju, politiku, filozofiju i pravo. Mises Institut je nezavisan od države i Vlade, nije financiran od strane istih te se na taj način čuva autonomija i nepristranost u odnosu na trenutna politička zbivanja u zemlji.

Sljedeća organizacija je Independent Institute. Independent Institut je think tank sa sjedištem u Oaklandu u Kaliforniji. Osnovao ga je David J. Theroux 1986. godine u San Franciscu, no premješten je 1989. godine u Oakland, a od 2006. god. ima ured i u Washingtonu (D.C.). Institut je organiziran u sedam centara s obzirom na tematiku, a to su Centar za kulturu i civilno društvo, Centar za edukacijsku izvrsnost, Centar za poduzetničke inovacije, Centar za globalni prosperitet, Centar za zdravlje i okoliš, Centar za pravo i pravdu, te na posljetku Centar za mir i slobodu. Institut je neprofitna, nepristrana i nevladina

⁷ Prakseologija je znanost o ljudskom djelovanju. Prakseološki pristup u ekonomiji uveo je Carl Menger, osnivač Austrijske škole. Pojam je kasnije najviše koristio L. v. Mises u svojem ekonomskom pristupu. <https://bit.ly/2sf9prS>

organizacija, usredotočena na politička, ekonomska, pravna, društvena i ekološka pitanja, te na problem vanjske politike. Institut ima preko 140 istraživača i rangiran je među 60 najznačajnijih think tank-ova u Sjedinjenim Američkim Državama. Na Institutu smatraju kako je ključno nezavisno promišljanje o važnim temama u današnje vrijeme, kako bi se došlo do ideja za rješavanje društvenih i ekonomskih izazova. Osim na institucionalnoj razini tu svijest žele podići do globalne razine i izvan okvira organizacija, u svakodnevnom životu ljudi. Nepristrano mišljenje i istraživanje je postalo sve samo ne nepristrano. Postalo je previše politizirano. Na Institutu se stoga pridržavaju najviših standarda nezavisnog mišljenja i istraživanja. Svoje studije objavljuju u knjigama, članke u časopisu *The Independent Review*, Izvještajima o politikama, Radnim dokumentima i ostalim publikacijama. Organiziraju se zbivanja i skupovi na kojima se okupljaju stručnjaci i raspravljaju razna pitanja. Objavljuje se tjedni bilten *The Lighthouse* i održava se online arhiva s člancima i studijama. Organiziraju se razni seminari za učenike i studente te stažiranja za studente. Independent Institut se financira isključivo iz raznih fondacija, organizacija, individualaca, članstava, te od zarade na prodaji vlastitih publikacija. Jednako kao i ostale libertarijanske organizacije, ne financira ih uopće država. (<http://www.independent.org/>)

Ostale libertarijanske organizacije i institucije u Sjedinjenim Američkim Državama su Americans for Limited Government, Atlas Economic Research Foundation, Atlas Network, Ayn Rand Institute, The Bastiat Institute, Cascade Policy Institute, Centre for Independent Studies (Centar za nezavisne studije), Centre for Individual Freedom (Centar za individualne slobode), Center for Libertarian Studies, Foundation for Rational Economics and Education (Fondacija za racionalnu ekonomiju i edukaciju), Free People, Institute for Humane Studies, Institute for Justice, Institute of Public Affairs, Jerusalem Institute for Market Studies, Niskanen Center, Pacific Research Institute, Reason Foundation, te ostali. Nabrojani su neprofitne organizacije i think tankovi, dok postoji još veliki broj raznih organizacija, kako na državnoj tako i na lokalnoj razini.

Posebna pažnja usmjerena je na Fraser Institut. Naime, Fraser Institut je kanadski think tank za javne politike i dobrotvorna organizacija. Osnovani su ga 1974. godine Michael Walker, ekonomist sa Sveučilišta Western Ontario i poslovni čovjek T. Patrick Boyle. Od 1974. god. ima i status dobrotvorne organizacije. Naziv je dobio po rijeci Fraser, najdužoj rijeci u Britanskoj Kolumbiji, jednoj od kanadskih pokrajina. Institut se smatra politički konzervativnim i libertarijanskim. Sjedište mu je u Vancouveru, s uredima u Calgaryu, Torontu i Montrealu. Cilj i ideja Fraser Instituta je mjeriti, proučavati, informirati se o

utjecaju kompetitivnih tržišta i utjecaju države na dobrobit pojedinca. Bave se raznim istraživanjima poput onih o razini ekonomskih sloboda u pojedinim državama svijeta (Economic Freedom Index, Human Freedom Index)⁸ te o raznim drugim ekonomskim, političkim i društvenim pitanjima. Institut nudi i edukacijske programe za studente, profesore i novinare. Organiziraju se mnoga zbivanja poput seminara, konferencija i radionica. Kao i ostale libertarijanske organizacije i institucije, financiraju se isključivo iz donacija ili zarade prodajom vlastitih publikacija. Fraser Institut je ključan za spomenuti, jer iako je izvan SAD-a, jedna je od najznačajnijih libertarijanskih organizacija (i think tankova) u svijetu i njihova istraživanja i studije su veoma cijenjene.

Libertarijanski pokret raširen je na svim kontinentima. Iz već spomenutih razloga, najviše se bavilo američkim pokretom i organizacijama. Valjalo bi, osim na sjevernoameričkom kontinentu još spomenuti libertarijanski pokret u Ujedinjenom Kraljevstvu. Iako u Ujedinjenom Kraljevstvu libertarijanski pokret nije toliko zastupljen kao u Americi, postaje istaknut nakon 1980-ih i ekonomskog liberalizma premijerke Margaret Thatcher. U Ujedinjenom Kraljevstvu trenutno postoji Libertarijanska stranka (Libertarian Party UK) koja je najznačajnija libertarijanska stranka. Unutar Konzervativne stranke postoji libertarijanska struja koja podržava tačerizam. Neki smatraju kako je liberalizam Margaret Thatcher bio neka preteča libertarijanizma te je sama Margaret Thatcher sebe smatrala libertarijankom, dok ju je značajni libertarijanski teoretičar Murray Rothbard kritizirao, tvrdeći kako on nije libertarijanizam već je vrlo slično Reaganizmu. Thatcher je najbliže libertarijanizmu bila u smislu ekonomskih sloboda i privatnog vlasništva. Zagovarala je jaki utjecaj države na ostale aspekte individualnih života što se definitivno razilazi s libertarijanskim idejama. (<https://bit.ly/1iieo43>) U Ujedinjenom Kraljevstvu libertarijanski pokret nastavlja se širiti u obliku raznih studentskih i ostalih organizacija (poput think tankova).

Najstariji libertarijanski think tank u UK je Institute of Economic Affairs. Institut je osnovao 1955. godine Antony Fisher s ciljem promoviranja ekonomije slobodnog tržišta, na čemu se bazira i danas. Sjedište mu je u Westminsteru u Londonu. Institut za sebe smatra kako je nezavisan think tank povezan s libertarijanskim idejama, nudeći kao i ostali instituti razne edukacije, stažiranja, konferencije i sl. na temu libertarijanskih ideja i financirajući se isključivo iz donacija. Ono oko čega su njegovi kritičari najglasniji jest da njihova

⁸ <https://bit.ly/2xN1GUx> - istraživanja Fraser Instituta

promišljanja nisu toliko neovisna koliko oni prezentiraju, već da predstavljaju mišljenja onih koji ih financiraju i zamjera im se netransparentnost.

Drugi vrlo značajan think tank u Ujedinjenom Kraljevstvu je Adam Smith Institute. U početku libertarijanska, no sada neoliberalna institucija koja je dobila naziv po filozofu i političaru Adamu Smithu. Osnovan je 1977. godine a 2016. mijenja svoju oznaku iz libertarijanskog u neoliberalni. U Adam Smith Institutu zalažu se za sljedeće: manje poreze kako bi se olakšale investicije, a samim tim i ekonomski rast, vaučerizaciju obrazovanja, privatni javno financirani zdravstveni sustav, slobodu trgovine i imigracije, liberalizirani projektni sustav, jednostavniji sustav socijalne pomoći, slobodno kolanje novca i ukidanje državne pomoći za spašavanje privatnih banaka. (<https://www.adamsmith.org/about-the-asi/>) Adam Smith Institut također se financira iz donacija i prodaje vlastitih publikacija, te održava razne skupove, seminare, itd. povezane s tematikom Instituta. (<https://www.adamsmith.org/store/>)

3.2. Libertarijanski pokret u Hrvatskoj

Za libertarijanski pokret u Hrvatskoj možemo slobodno reći kako je tek u povojima. Ne postoji organizacija u obliku političke stranke ili neke udruge. Najbliži oblik zajednice u tom obliku je Lipa- udruga poreznih obveznika. Ostali oblici zajednica pobornika libertarijanske misli postoje isključivo kao Facebook grupe u kojima se okupljaju politički istomišljenici i unutar kojih se izmjenjuju iskustva, stavovi i ideje između članova grupa i onih koji to nisu, u slučaju da se grupe otvorenog tipa. Osim navedenih zajednica, postoji i portal Liberal.hr. To je portal koji se bavi temama s područja liberalizma i libertarijanizma te gdje se analiziraju aktualni problemi s tog stajališta. Ako izuzmemo udruhu Lipa, hrvatski libertarijanski pokret egzistira najviše u obliku virtualnih zajednica.

4. Analiza libertarijanskih zajednica

4.1. Virtualne zajednice

Pojam virtualne zajednice (*eng. virtual community*) prvi je kreirao Howard Rheingold 1993. godine u svojoj knjizi *The Virtual Community* u kojoj virtualne zajednice opisuje kao „društvene agregacije proizašle iz Mreže kada dovoljno ljudi održava javne diskusije dovoljno dugo i s određenim osjećajem ljudskosti, te na taj način formiraju mreže osobnih odnosa unutar kibernetičkog svijeta.“ (Rheingold 1993) *Mreža* (NET– Neural Embodiment Technology) označava neformalni pojam za slabe međusobno povezane računalne mreže koje koriste računalno posredovanu komunikaciju kako bi povezale ljude u cijelom svijetu unutar javnih diskusija. Howard Rheingold jedan od osnivača virtualne zajednice «WELL» (Whole Earth 'Lectronic Link – ožujak 1985. godine. (Rheingold 1993) Postoji mnogo različitih definicija virtualnih zajednica od različitih autora, ovisno o fokusu autora. No svima je zajedničko to da one okupljaju ljude sa zajedničkim interesima u kibernetičkom svijetu.

Kao jedan od pozitivnih utjecaja virtualnih zajednica Rheingold navodi primjer gdje je zbog izostanka *face to face* (lice u lice) komunikacije nekim ljudima lakše postići da su ravnopravni članovi zajednice (u ovom slučaju virtualne). Zbog toga što u *cyber* svijetu nismo upoznati sa spolom, dobi, nacionalnom podrijetlu ili fizičkom izgledu, osim ako to sama osoba ne otkrije, ne postoji mogućnost osuđivanja druge osobe tijekom prvog kontakta ili u narednim kontaktima. Na taj način je nekim ljudima lakše uklopiti se u zajednicu gdje znaju da neće biti odbačeni ili osuđivani od samog početka zbog svog fizičkog izgleda ili nečeg drugog. (Ibid.)

Rheingold također smatra kako su virtualne zajednice pozitivne za uspostavljanje kontakata kako šireg kruga ljudi tako i onih bližih kao što su susjedi od kojih smo se otuđili razvojem modernog društva, te vratiti izgubljene vrijednosti i ideale. Virtualne zajednice povezuju ljude koji se inače nikad ne bi sreli u stvarnom životu. Tamna strana virtualnih zajednica prema Rheingoldu je neka vrsta virtualnog panoptikona (po uzoru na ideju panoptikona Michela Foucaulta), gdje pomoću kablova ljudi dovode svijet unutar svojih domova, ali pomoću tih istih kablova nude svoj život zainteresiranom drugome. (Ibid.)

Constance E. Porter prikazuje tipologiju virtualnih zajednica s obzirom na organizaciju zajednice i orijentaciju zajednice. S obzirom na organizaciju dijele se na one s inicijativom članova i na sponzorstvo organizacija. S obzirom na orijentaciju odnosa virtualne zajednice

moгу biti socijalne i profesionalne (inicijativa članova) te komercijalne, neprofitne i vlast (sponzorstvo organizacija). Porter nadalje navodi karakteristike virtualnih zajednica po kojima se mogu analizirati (tzv. 5 P model- Purpose, Place, Platform, Population, Profit):

1. Svrha (Purpose)- odnosi se na fokus diskursa i temu koja čini osnovu interakcije
2. Mjesto (Place)- odnosi se na opseg tehnološki posredovane komunikacije. Prostor se iz geografskog premješta u virtualni. Postoje dvije razine interakcije s obzirom na mjesto: hibridna (ona koja postoji i u fizičkom i u virtualnom svijetu) i virtualna (ona koja postoji isključivo u virtualnom svijetu).
3. Platforma (Platform)- odnosi se na tehnološki dizajn interakcije koja može biti sinkronijska i asinkronijska. Primjer sinkronijske interakcije su *chat room*-ov, asinkronijske su forumi s e-mail-ovima.
4. Struktura interakcije populacije (Population interaction structure)- odnosi se na strukturu grupa i vrstu povezanosti između članova
5. Model profita (Profit model)- odnosi se na to stvara li virtualna zajednica određenu opipljivu ekonomsku vrijednost (Porter 2004)

Ono što predstavlja najveći problem znanstvenicima (sociolozima, itd.) kod proučavanja virtualnih zajednica jest koliko one zapravo jesu društvene zajednice, jer ne odgovaraju tipičnoj definiciji i ideji društvene zajednice koja je dosad postojala. Prema definiciji sociologa Ferdinand Tönnies a pojam zajednice (Gemeinschaft) u tradicionalnoj sociologiji odnosi se na tip društvenog života gdje vladaju dugotrajni i prisniji odnosi, temeljeni na prirodnoj volji (obitelj, prijatelji, susjedi) i tradicionalnim autoritetima (obitelj, crkva), navici i običajima. (Tönnies 1969:188)

Manuel Castells, značajni sociolog umreženog društva, navodi kako je pojam virtualne zajednice doveo do nesporazuma.

„Doveo je do brkanja različitih društvenih odnosa te potaknuo ideološku raspravu između onih koji su osjećali nostalgiju za starim, prostorno zadanim zajednicama i entuzijastičnih zagovaratelja zajednica po izboru, koje je omogućio Internet. Za urbane sociologe to je vrlo stara rasprava koja reproducira ranije debate između onih koji proces urbanizacije vide kao nestajanje smislenih oblika života u zajednici što ih zamjenjuju selektivne, slabije veze između kućanstava razasutih po anonimnoj metropoli, te onih koji grad identificiraju s oslobađanjem ljudi od starih oblika društvene kontrole.“ (Castells 2003:140)

No unatoč postojanju virtualnih zajednica, ne znači da ne postoje više zajednice vezane uz prostor. Mnogi sociolozi, pa tako i Castells tvrde kako je danas, u doba Interneta ključno redefinirati pojam zajednice. Barry Wellman predlaže sljedeću definiciju: „Zajednice su mreže veza između osoba koje nam daju društvenost, podršku, informacije, osjećaj pripadnosti i društveni identitet.“ (Wellman 2001: 1) Ono što je ključno prilikom novog definiranja zajednice, a što smo već naveli, jest da se zamjenjuju prostorne zajednice mrežama kao glavnim oblicima društvenosti. (Castells 2003: 142) Prema nekim ranijim istraživanjima (kao ono što je proveo Gustavo Cardoso 1998. god.) pokazalo je kako postoji bliska interakcija između on-line i off-line društvenosti. Iako svaka ima svoj vlastiti ritam i specifična svojstva, zajedno čine neraskidiv društveni proces. (Castells 2003:146)

Neke od ključnih karakteristika virtualnih zajednica, a što je vidljivo i pri analizi libertarijanskih zajednica u hrvatskoj su sljedeći: tema oko koje se virtualna zajednica konstruira u velikoj mjeri i definira sudionike zajednice te imaju pozitivnu ulogu u održavanju snažnih veza na daljinu. (Castells 2003: 145)

4.2. Analiza libertarijanskih zajednica u Hrvatskoj

Za početak analize libertarijanskih zajednica u Hrvatskoj uzeta je udruga Lipa. To je jedina organizacija u Hrvatskoj koja obuhvaća sve koncepte i ideje kao i svjetske libertarijanske organizacije, iako oni sebe ne nazivaju libertarijanskom organizacijom. Lipa je udruga poreznih obveznika u Hrvatskoj. Na čelu udruge je Davor Huić. Nevladina je organizacija koja se financira isključivo iz donacija i članarina te članovi udruge volontiraju unutar udruge. Smatraju kako građani koji kroz porez financiraju državu imaju puno veće pravo glasa nego što je to trenutno stanje i za to se udruga Lipa bori. U udruzi smatraju kako je ključna aktivno sudjelovanje građana u procesima donošenja odluka u državi kako bi se što bolje ostvarili zajednički ciljevi u društvu. S obzirom da se slabo govori o tome na što se troši javni državni novac koji postoji zahvaljujući porezima, država je dužna transparentno objavljivati način potrošnje istog. Kroz aktivno djelovanje udruga pokušava utjecati na političke odluke koje se donose a tiču se korištenja proračunskih novaca. Jedna od aktivnosti koju su poduzeli, bila je i peticija protiv poreza na nekretnine, gdje je prikupljeno 150 000 potpisa i time zaustavljen Zakon o lokalnim porezima u dijelu vezanim poreza na nekretnine. U Lipi se zalažu za manje poreze, manji državni aparat, transparentnost, efikasnost i smanjenje javnog duga. Kako je Hrvatska zemlja koja ima jednu od najvećih razina poreznog opterećenje na svijetu, u Lipi se zalažu za smanjenje razine oporezivanja kako bi država bila konkurentnija u svijetu te kako bi

se stimuliralo zapošljavanje i investicije. Sljedeća stvar koja koči napredak države je prevelik birokratski aparat, koji je samim tim i preskup. Zbog toga se udruga zalaže na smanjenje birokracije kako se ne bi uzaludno trošio javni novac na birokratski aparat koji je veći od prosjeka Europske unije. S obzirom da je javni novac, novac poreznih obveznika, država je dužna transparentno raspolagati njime i građani (porezni obveznici) imaju pravo znati na što i kako se njihov novac troši. U većini slučajeva nije tako. Javni novac se troši netransparentno, neracionalno pa čak i na kriminalan način. Osim transparentnosti, javni novac treba se trošiti na način da građani imaju koristi od uložena, a ne za individualne i privatne potrebe određenih političara i javnih dužnosnika. Konačno, zalažu se i za smanjenje javnog duga, koji se i dalje financira novcima poreznih obveznika zbog rasipnog i neracionalnog trošenja države i uzimanja kredita. Aktivnosti udruge Lipa su provođenje edukacija, seminara, radionica, predavanja, tečajeva, kampanja, zastupanje prava poreznih obveznika te međunarodni znanstveni i stručni rad na područjima za koja se zalažu. Udrugu Lipu na njihovoj Facebook stranici prati 15601 osoba. (<http://www.manjiporezi.hr/o-nama/>)

Sljedeće na što je obraćena pažnja je portal Liberal.hr. Liberal je portal koji je nastao 8. rujna 2016. godine, u početku kao blog Maria Nakića na kojemu je iznio vlastite stavove o politici, gospodarstvu i društvu. U obliku bloga mogao je objavljivati duže tekstove nego na društvenim mrežama, te je pritom htio razjasniti klasični liberalizam kao filozofiju i skinuti stereotip koji mu se nameće u društvu. S vremenom je čitanost rasla i blog je prerastao u manji portal. Priključili su se mnogi autori svojim tekstovima te je do sada objavljeno preko 2000 tekstova. Portal je na povremenoj i volonterskoj bazi autora, stoga je portal daleko od profesionalnog portala. Portal je vrlo značajan, jer upoznaje javnost s određenom političkom filozofijom- klasičnim liberalizmom i libertarijanizmom. Te filozofije su na području jugoistočne Europe relativno nove u praksi, jer se još uvijek raskidaju mentalne veze s prošlim režimom i filozofijom- socijalizmom. Javnost se tako preko portala upoznaje s time kako liberalizam gleda na određena društvena, politička, ekonomska i ostala pitanja. Donosi se mogućnost razmatranja filozofskih ideja novih za države bivše Jugoslavije, posebice nakon raspada iste. Portal pokriva pitanja ekonomije, politike, društva, ljudskih prava, te zanimljivosti, kako iz Hrvatske tako i svijeta. Liberal također pokušava javnosti približiti i objasniti određene teoretske aspekte liberalizma i libertarijanizma. Na portalu najčešće pišu sljedeći autori: Mario Nakić, Branimir Perković, Thomas Bauer, Predrag Rajšić, Denis Vlašić, Jerko Markovina, Ivan Bertović, Hrvoje Marković, Anđelko Balaban, Ante Mula, Mislav Tolušić, te ostali. Iako su počeci bili skromni, danas Liberal mjesečno posjeti između 70

tisuća i 100 tisuća ljudi. Većina autora su i članovi Facebook grupa posvećenih libertarijanizmu o kojima ćemo više reći kasnije u nastavku. Teoretičari austrijske škole, a posebice Ludwig von Mises i Friedrich Hayek su oni čije se ideje najviše slijede i promiču na portalu. (<https://liberal.hr/index.php>)

Ovaj dio rada posvećen je analizi aktivnih libertarijanskih zajednica u obliku Facebook zajednica gdje članovi za sebe smatraju da su libertarijanci i gdje međusobno komuniciraju. U virtualnom svijetu granice država ne poklapaju se nužno s geografskim, stoga nemamo garanciju da su članovi proučavanih grupa osobe koje žive u Hrvatskoj, stoga je prilikom analize određeno da su to osobe s istog govornog područja, bez obzira nalaze li se fizički trenutno u Hrvatskoj ili ne. Proučavane Facebook grupe su sljedeće: Libertarijanci koji govore naški, Libertarijanci bez granica, Libertarijanski lounge te Facebook stranice portala Liberal.hr i Protiv poreza. Analizirane su objave koje se postavljaju unutar grupa, način komunikacije među članovima, ali i prema onima koji nisu članovi, jer su grupe otvorenog tipa.

Za početak analize uzeta je grupa portala Liberal.hr koju prate najčešće oni koji prate i sam portal. Liberal.hr ima sveukupno 13655 pratitelja⁹ na svojoj Facebook stranici. Ovo je iznimka od ostalih, jer je ovo prema Facebook pravilima stranica, dok ostale analizirane pripadaju kategoriji Facebook grupa. Na njihovoj Facebook stranici dijele se poveznice na tekstove s portala te su omogućeni komentari na poveznice. (<https://bit.ly/2FbSVt7>)

Teme su identične onima na portalu koje su već opisane te je u komentarima komunikacija između onih koji podržavaju tu filozofiju te rijetko dolazi do konflikata, već su to najčešće argumentirane rasprave među posjetiteljima stranice. Naravno, uvijek se može pronaći neka osoba koja ne dijeli stavove i razmišljanja no njih je vrlo mali broj. Administrator stranice je jedan od autora na portalu, Thomas Bauer.

Sljedeća stranica, koja je vrijedna spominjanja zbog značajnog broja posjetitelja, no ne i zbog postojanja određenih značajki kao što imaju Facebook grupe, koje čine jednu koheziju članova zajednice, već je forme portala samo unutar društvene mreže Facebook, a to je stranica Protiv poreza. Oni se zalažu, kako im sam naziv govori protiv poreza, tj. za smanjenje ili ukidanje poreza. Osim kategorije poreza, nećemo ih svrstavati u tip libertarijanske zajednice. Protiv poreza broji 53 654 pratitelja.

⁹ Brojke se odnose na vrijeme pisanja rada

Prva libertarijanska Facebook grupa koja je analizirana je Libertarijanci bez granica. Grupa broji 930 članova. Nastala je prije 4 godine a osnovao ju je Jadranko Brkić. U posljednjih mjesec dana priključilo se 10 članova, a postavljeno je 123 objave. Postavke grupe su prilagođene (*eng. custom*), što znači da se objave i komentari mogu čitati, no ne i postavljati objave i komentari ako niste član grupe. U opisu grupe stoji sljedeće:

„Libertarijanci bez granica (filozofija slobode i ekonomija prosperiteta) Ciljevi i karakter ove grupe su slijedeći:

- Sveobuhvatno libertarijanska (grupa obuhvata sve podvrste/oblike i aspekte libertarijanizma: minarhizam, objektivizam, anarhizam, ... lična sloboda i ekonomska sloboda; konsekvencijalni libertarijanizam i libertarijanizam prirodnog prava, Austrijska škola, Čikaška škola, Public Choice ...)
- regionalna (obuhvata sve zemlje bivše YU)
- usmjerena na razmjenu ideja, ekonomsko-politicko informisanje, edukaciju, individualnu i regionalnu saradnju, promociju pojedinaca organizacija i svega drugog što uzdiže pojedinca iznad kolektiva
- obuhvata slijedeće discipline filozofija, ekonomija, politika, financije, pravo, istorija/povijest, psihologija, odnosi s javnošću,
- otvorena za raspravu o svim razumnim temama, uz fokus ka unapređenju znanja i rješavanju problema kroz ideje slobode - vođena dinamičnim i tolerantnim timom aktivnih libertarijanaca koji dijele moć u zadatku promocije grupe i osiguravanja korektne i fer diskusije, ništa manje i ništa više.“ (<https://bit.ly/2CQ1zes>)

Komunikacija u grupi uključuje objavljivanje linkova, članaka, fotografija i videa povezane s tematikom libertarijanizma u diskusije u komentarima o određenoj temi. Svatko iznosi svoje mišljenje, stavove i potkrepljuje raznim argumentima, gradeći tako rasprave među članovima grupe. Najaktivniji član grupe u objavljivanju objava za diskusiju je sam osnivač grupe Jadranko Brkić. Teme su najčešće vezane u politiku, hrvatsku ali i svjetsku, religiju te određene moralne ideje i stavove poput feminizma i feminističkog pokreta, imigracijama i imigracijskim politikama, odnosu prema oružju, itd. Primjer libertarijanskog stava i ideje možemo vidjeti kroz sljedeću objavu, a to je link na video gdje je razgovor jedne američke aktivistice Alexandria Ocasio- Cortez, koja se zalaže za neke od socijalističkih ideja poput

besplatnog zdravstva za sve. Libertarijanci se ne slažu sa socijalističkim idejama, naprotiv smatraju ih potpuno promašenima. Link na taj video je sljedeći: <https://bit.ly/2CToy8D>

Postoje i neslaganja među nekim članovima grupe, ali rasprave se pokušavaju odvijati na civiliziran način i potkrepljujući argumentima, iako se komunikacija vodi na opušten način gdje su u razgovoru dozvoljene psovke, ali ne s ciljem vrijeđanja.

Komentiraju se i kritiziraju trenutna događanja u Hrvatskoj i svijetu. Kao primjer rasprave može se navesti rasprava o financiranju brodogradnje u Hrvatskoj, brodogradilišta 3. Maj i Uljanik grupe. Članovi grupe se slažu da država ne bi trebala financirati privatne kompanije, pogotovo one koje ne donose financijski dobitak, već konstantno gube i zadužuju se. Kritiziraju se unutarnja i vanjska politika Donalda Trumpa, potezi gradonačelnika Zagreba Milana Bandića, odluke i izjave hrvatskih političara. U nastavku navodimo dio komentara na jednu od objava Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije o viđenju mogućeg stanja Hrvatske u 2030. godini.

„Na koncu, zapamtite: nije riječ o igri zaigranih mladića i djevojaka, niti je riječ o tome da se djeca osnovnoškolskog uzrasta igraju države. U pitanju je prava država, prava ministrica i, hm, prave vizije. Na vama je samo da odaberete. Omogućilo vam je to Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije.“
(<https://bit.ly/2TwWayp>)

Također se i kritizira ono što se laički naziva liberalizmom, a što u teoriji i praksi nema veze s liberalizmom i liberalističkim idejama. Dakle, članovi nisu vrlo lako povodljivi već promišljaju ono na što nailaze u medijima i na Internetu. Vidljivo je iz sljedećeg komentara na jedan od takvih članaka: „Odnokud mi pod nos podbacise članak koji je objavio komentiranje liberalne građanske intelektualne elite u BiH. Mogu mirno da spavam sto ne pratim njihov rad. Nema spona sa libertarijanizmom.“ (Brkić 2018, <https://bit.ly/2TxZGsG>)

Sljedeći primjer libertarijanske filozofije vidljiv je na komentaru o smanjenju birokratskog aparata, tj. javne uprave:

„Cijelo vrijeme govorim da je dužnost odgovornih ljudi na vlasti početi puniti Zavod za zapošljavanje sa ljudima iz javne uprave, javnog sektora i javnih tvrtki. Nadam se da će, za promjenu, što prije mnogi iz državnih jasli uskoro početi pakirati kovčege za inozemstvo. Njihovo iseljavanje iz zemlje bi bilo dobro i za gospodarski

sustav (jer bi prestali biti paraziti) i za politički sustav (jer bi prestali glasati za HNS, HDZ i SDP koji su ih zaposlili).

Hrvatska je najgora zemlja u EU jer su javni sektor i sindikati postali sami sebi svrha, a strateška grana gospodarstva je postao turizam, što je apsurdno.“ (Biki 2018, <https://bit.ly/2CSQGsq>)

Još jedan dio komentara koji se odnosi na birokratski aparat države i zašto on predstavlja problem. Ovo je također dio članka objavljenog na portalu Večernji.hr, a u grupi ga dijeli sam autor članka (a samim tim i komentara):

„- Nedavno sam prošao kroz pakao hrvatske administracije. Da okolnosti nisu tako strašne, bio bi to materijal za komediju. -

- Trebalo je sedam sati ovjeravanja kako bih dobio smrtni list u Hrvatskoj. Svi do jednog koji su me tog dana uslužili bili su profesionalni, uljudni i od velike pomoći – ali sustav je nemoguć. Uspio sam sve to progurati u jednom danu jer sam bio uporan. Koliko naših građana prihvaća “vratite se sutra” kao da njihovo vrijeme ništa ne vrijedi. Postupak za koji trebaju dva sata osmišljen je da traje tri dana.“ (Račić 2018, <https://bit.ly/2Fd5Tqw>)

Tematika na globalnoj razini je najčešće odnos SAD-a, Europske unije, Rusije, Kine i te nekih ostalih zemalja poput Turske, Venezuele, Mađarske itd. „Kinezi se upustili u trgovinski rat s Trumpom i snose posljedice.“ (Miletić 2018, <https://bit.ly/2AxI8Wp>)

Komentari se osvrću i na povezanost uspjeha hrvatske nogometne reprezentacije na Svjetskom nogometnom prvenstvu u Rusiji te se povlače paralele u odnosu na gospodarstvo. Ovaj komentar je također dio članka Milana Račića na portalu Večernji.hr

- Možete li zamisliti da nadmašimo očekivanja i u ostalim važnim područjima kao što smo u nogometu? Naš bi premijer bio Modrić političkog svijeta – koji hrabro s upornošću, kreativnošću i srcem vodi svoju državu. Zbog urođenog talenta cijeli bi svijet tražio njegov savjet o važnim pitanjima kao što su međunarodni trgovinski rat koji se nazire u daljini, migrantska kriza i utjecaj umjetne inteligencije na nacionalni ekonomski rast i sigurnost. Naš najbolji političar bio bi među najboljima na svijetu. –

... - Kako ne bi bile nadmašene od političkog sektora, naše bi korporacije bile dominantne u važnim gospodarskim sektorima... sektorima koji imaju svijetlu budućnost. Naše bi korporativne izvršne direktore veličali zbog njihovih sposobnosti da predvide deset koraka unaprijed i hvalili zbog toga što vode ključne razvojne trendove. Bili bismo primjer izvrsnosti, vizije i vrlina. Borili bismo se prsa u prsa protiv mnogo većih konkurenata iz Sjedinjenih Država, Kine i Njemačke i pobijedili. Bili bismo prepoznati kao jedni od onih koji predvode ekonomsku transformaciju koja upravo poprima svoje obrise...“

(Račić2018, <https://bit.ly/2RxEHbP>)

Moguće je i proučavanje svih objava i komentara unutar grupe od njenog nastanka pa do sad, ali kako bi to oduzelo previše vremena i prostora, u radu su na određenim primjerima iznesene neke ideje i stavovi aktivnih članova grupe. Proučavajući komunikaciju između sudionika rasprava, za ovu grupu može se zaključiti kako ona služi isključivo kvalitetnim raspravama unutar okvira liberalizma i libertarijanizma među političkim i filozofskim istomišljenicima. Podržava se pravo slobodnog govora i iznošenja mišljenja, a to je i jedan od libertarijanskih principate se može primijetiti kako se libertarijanci i u praksi drže onoga za što se u teoriji zalažu.

Sljedeća grupa koja je proučena je Libertarijanci koji govore naški. U ovoj se grupi također okupljaju libertarijanski istomišljenici s govornog područja zemalja bivše Jugoslavije. Kao što je i prije navedeno, u virtualnom svijetu postoji odvajanje fizičkih granica država od onih u virtualnom stoga ni u ovoj grupi članovi nužno trenutno ne žive na prostoru zemalja bivše Jugoslavije. Grupa Libertarijanci koji govore naški osnovana je prije 5 godina a trenutno broji 3924 članova, a u posljednjih 30 dana postavljeno je 606 objava u grupi. Grupa ima 6 administratora i moderatora. Komentirati mogu samo osobe koje su članovi grupe, dok ostali mogu samo kliknuti *like* ili neku od ostalih reakcija. U kratkom opisu grupe stoji sljedeće: „Grupa u kojoj se raspravlja o libertarijanizmu civilizirano i uz poštivanje razlika, i to osobito razlika između libertarijanizma i socijalizama svih boja, oblika, okusa i mirisa.“ (<https://www.facebook.com/groups/libertarijanci/about/>)

U ovoj grupi se postavljaju isto tako objave, članci, poveznice na određene internetske stranice, slike, videa i sve ostalo vezano uz libertarijansku misao i tematiku te članovi diskutiraju na temu postavljenih objava. Već na samom početku može se primijetiti kako su

članovi ove grupe aktivniji u diskusijama nego u prethodnoj grupi. I u ovoj grupi objave obuhvaćaju širok spektar tema. Od političkih, gospodarskih, religijskih te svih ostalih vezanih za funkcioniranje jednog uređenog društva prema idejama libertarijanizma. U grupi ima dosta članova koji su aktivni i u ostalim libertarijanskim grupama, ali su aktivni i u ovoj grupi.

Prvi primjer komentara na utjecaj religije u školstvu, točnije u udžbeniku za hrvatski jezik gdje se govori o pisanju sastavka vezanog uz Boga i nepotrebna pitanja vezana uz Isusa, a kako se država smatra sekularnom tako bi i obrazovanje trebalo biti. Komentar: „Evo još malo o rvackom školstvu...“ (Radunović 2018, <https://bit.ly/2VssvbH>) Komentar i članak započeli su raspravu među članovima o vjeronauku i religiji, kako u školama tako i općenito. Libertarijanci nisu protiv religije, dapače, oni su za stvar izbora. Stoga je takav primjer odnosa prema Bogu u čitankama hrvatskog jezika sasvim u redu u slučaju da se radi o određenoj vjerskoj školi koju su roditelji svjesno izabrali za svoje dijete, no ovdje je slučaj državne škole.

Sljedeći primjer je komentar povezan uz birokratski aparat a odnosi se na stanje u Sjedinjenim Američkim Državama:

„Dakle, ne samo na brdovitom Balkanu. Bit će da je ipak samo postojanje "javnog sektora" inherentni problem, a i logično je, Rezultate njihovog rada ne valorizira nitko i ništa, dok su primanja zaposlenih u privatnim poduzećima u funkciji tržišta i isključivo dobrovoljne razmjene, rezultat čega tada neprirodno biva umanjen za porez koji onda prisilom biva redistribuiran "javnom sektoru".“

Sljedeći primjer komentara i rasprave odnosi se na gospodarsko i političko stanje u Turskoj i njenom odnosu s ostatkom svijeta. Naime, kako bi ojačao tursku valutu liru, turski predsjednik Recep Tayyip Erdoğan izdao je uredbu kojom se zabranjuje korištenje strane valute na tržištu nekretninama. Umjesto da, po naredbi Erdogana, banke spuste kamatne stope, one su ih podigle pod utjecajem međunarodnog tržišta. Na taj način turska lira je ojačala. U komentarima je vidljiva rasprava o Erdoganu kao predsjedniku, njegovim postupcima te usporedba s nekim drugim svjetskim liderima. Navodim komentar osobe koja je postavila objavu i link vezan uz tu temu.

„Zdrav razum i ekonomija vs. vjera i ufanje. Još jedan uspješan populist, autokrat, antidemokrat i antiliberal. „ (Radunović 2018, <https://bit.ly/2Vxbg9e>)

U komentarima na objavu ima različitih stajališta. Neki brane Erdoganovu politiku i postupke, dok su drugi protivnici. Na nama nije da odlučimo tko je u pravu, već prikazati stajališta koja se iznose.

Sljedeći primjer je komentar i diskusija vezana uz temu privatnog vlasništva i privatizacije, u ovom slučaju na koncesije izvora vode.

„Ne razumijem čemu ljutnja, voda i tak nije skupa, 1,5 do dvije 2 konvertibilne marke po litri, tako da si svako može priuštiti da ne bude zedan a to sto strani vlasnici izvora izvlace profit je nešto sasvim normalno, dok bi Narodi i narodnosti pjevali ono staru:
Volim tvoje reke i gore
tvoje šume polja i more
volim tvoje ljude ponosne
i ratara i pastira
u frulicu kad zasvira...“ (Zurbriggen 2018, <https://www.facebook.com/groups/libertarijanci/permalink/1859285844107440/>)

Objava se odnosi na video isječak iz vijesti RTL televizije o koncesiji izvora voda u Hrvatskoj. Tu se započinje kraća rasprava o tome koliko je koncesija zapravo privatizacija i smatra li se to nečim lošim. No komentari na objavu su krenuli u drugačijem smjeru od namjeravanog i raspravlja se o iskorištavanju voda općenito.

Sljedeći primjer je objava povezana uz pucnjavu u gradu Zagrebu u Dubravi. Libertarijanci se zalažu za legalizaciju posjedovanja vatrenog oružja, dokle god to oružje nije korišteno u svrhu ugrožavanja drugih ljudi. Zagovornici zabrane prodaje vatrenog oružja svoje stajalište opravdavaju činjenicom da se na taj način smanjuje broj pucnjava i ozlijeđenih. To opravdanje u svojim komentarima neki libertarijanski članovi ove grupe pokušavaju opovrgnuti, kako statistikom i istraživanjima tako i vlastitim osvrtima na temu.

„Kako je moguće da svako malo imamo pucnjave i ubojstva vatrenim oružjem a to oružje je zabranjeno?!?“ (Pašalić 2018, <https://bit.ly/2C47Kdf>)

Ovo je komentar osobe koja je postavila objavu uz link na članak iz 24 sata o pucnjavi u Dubravi. Neki komentatori tvrde kako je činjenica da zahvaljujući lakšoj dostupnosti oružja u Sjedinjenim Američkim Državama stopa kriminala i ubojstava mnogo veća nego npr. u Europi. Drugi se u komentarima slažu da je stopa oružanog kriminala veća no da tome nije

uzrok isključivo lakša dostupnost vatrenog oružja. U obzir se moraju uzeti ostali čimbenici kao što su politički, ekonomski, geografski, itd. Neki tvrde kako problem nije u lakoj dostupnosti vatrenog oružja, već u određenoj populaciji koja to isto vatreno oružje koristi u sukobima i zločinima počinjenim vatrenim oružjem. Tako jedan od komentara glasi:

„...Relativno je mala razlika u stopi nasilnog kriminala per capita u usporedbi sa zakonima o oružju, iako je po tom pitanju statistika blago naklonjenija sredinama s više legalnog oružja.“

S druge strane, donje dvije savezne države u usporedbi s gornje dvije daju naznaku da etnički i rasni sastav te urbanizacija igraju puno veću ulogu od količine legalnog oružja.

Osim o navedenim primjerima, u grupi se raspravlja i o ostalim temama kao što su sljedeće: moderne migracije u Europi i svijetu, sloboda govora u medijima, ekonomskim slobodama, socijalizmu, slobodnoj volji, birokracija, obrazovanju, financijama, porezima, politici, utjecaju države na gospodarstvo, itd. Kako se rasprave unutar grupe ne bi prikazale kao isključivo ozbiljne ili negativne, članovi u grupi objavljuju i šaljivi sadržaj (poput slika, videa i meme-ova) vezanih uz libertarijansku tematiku i problematiku.

Treća po redu Facebook grupa koja je proučena za svrhu izrade ovoga rada je Libertarijanski lounge. Libertarijanski lounge je grupa osnovana 2015. godine, a osnovala ju je osoba s Facebook imenom Luna Morado. Grupa trenutno broji 835 članova, a posljednjih 30 dana (od pisanja ovog rada) postavljeno je 162 objave u grupi. U opisu grupe stoji:

„Pred vama je libertarijanska grupa: Libertarijanski Lounge. Odabrali smo ne nazvati se Libertarijanci ovakvi ili onakvi jer želimo da grupa bude virtualni prostor u koji su dobrodošli svi koji vole slobodu, bez obzira deklarirali se libertarijancima ili ne. Ono što želimo da nas povezuje jest uvjerenje kako država previše ograničava našu osobnu i ekonomsku slobodu te težnja da se taj utjecaj smanji. Želimo da ova grupa bude mjesto susreta, gdje ćemo racionalno, konstruktivno i opušteno raspravljati o najrazličitijim temama i stoga ćemo ju, poučeni ranijim greškama, nastojati održati crackpot free. Rasprave su dobre za učenje i promišljanje, no ne želimo da budu same sebi svrha. Sa svakom relevantnom temom, svakim prijedlogom, konstruktivnim komentarom, lajkom i kritikom želimo da nam ova grupa posluži kao platforma za konkretna aktivistička djelovanja u stvarnom, opipljivom svijetu. Dobro došli u

(<https://www.facebook.com/groups/libertarijanski.lounge/about/>)

Pravila grupe su da je moguće komentiranje dok nema vrijeđanja, psovanja, zastrašivanja i prijetnji drugim sudionicima u grupi i u raspravama, te u takvim slučajevima će osobe biti sankcionirane na način da će im se ukinuti mogućnost komentiranja u grupi. Grupa je djelomično otvorenog tipa, što znači da svatko može otvoriti grupu i vidjeti njen sadržaj i diskusije, te može ostavljati 'like' dok samo članovi grupe mogu komentirati i postavljati objave u grupu. Grupu vodi 5 administratora. U grupi ima članova koji su članovi i u ostalim navedenim libertarijanskim grupama, no ima i drugi koji se možda čak ne slažu sa stavovima iz drugih grupa. Kao i u prethodnim primjerima i ovdje ćemo se osvrnuti na tematike objava i način komunikacije unutar rasprava u grupi.

Prvi primjer je objava kolumnista Index.hr-a Gorana Vojkovića s poveznicom na njegov članak o istoj temi. Radi se temi mirovinske reforme i općenito mirovinskog sustava u Republici Hrvatskoj. U članku i komentarima se govori o postojećem mirovinskom sustavu, njegovom funkcioniranju i korisnosti državnog mirovinskog sustava, nasuprot onim privatnim. U članku se autor također pita ne bi li bilo bolje kad bi ljudi umjesto obaveznog davanja državi za mirovine, sami štedjeli vlastiti novac, te njime kasnije upravljali kako sami žele. Njegova objava uz poveznicu glasi:

„Hrpa problema u ovoj državi dolazi od toga što građani daju svoj novac državi uz ideju da će se neki pametni službenici brinuti za njihov novac bolje od njih samih. A službenici će naravno biti pametni – na način da prvo odvoje za sebe, a onda se „brinu“ za ostatak. To je sve što morate znati o tome kako država upravlja vašim novcima.“ (Vojković 2018, <https://bit.ly/2SDTGyr>)

Sljedeći primjer također je objava autora kolumnista Milana Račića i poveznica na kolumnu, u ovom slučaju na Večernji list. U ovom članku se osvrće na pohlepu i stav ministara u Vladi, što je prema autoru suprotno od njihove izvorne zadaće pa čak i samog značenja riječi 'ministar'. Kroz članak bi se također moglo zaključiti kako se to ne odnosi samo na ministre, već i na Saborske zastupnike i s njima blisko povezane suradnike. Oni bi prema autoru trebali biti sluge narodu i raditi za opće dobro, no to nije slučaj.

„- Kada razmišljate o našem sadašnjem premijeru ili nekom od naših bivših premijera, kažete li sebi – e to je skroman čovjek? Kada naši razni ministri ovog ili onog paradiraju po našim TV ekranima, uhvatite li se kako razmišljate – wow, taj čovjek stvarno radi naporno kako bi naš život bio bolji? Sada se možete prestati smijati, ali upravo to biste trebali misliti. Ponašaju se kao mali bogovi, a to nije ono što su trebali postati. Ako pogledamo podrijetlo riječi ministar, shvatili biste da naši ministri rade sve pogrešno. Misle da ministar mora izgledati važno, posjedovati što veću moć, imati bijesan auto i vozača koji ih vozika okolo, a u nekim slučajevima čine i druge neugodne stvari, ali to ću ostaviti sudovima i drugim tijelima pravde.“ (Račić 2018, <https://bit.ly/2Rxxmcf>)

Ovaj primjer je sličan jednom već navedenom iz prošle grupe, a odnosi se na pucnjavu u Zagrebu te otvara raspravu na temu posjedovanja vatrenog oružja. Odnosno, na to koliko posjedovanje vatrenog oružja utječe na razinu kriminala počinjenog istim i ima li poveznice između zabrane posjedovanja vatrenog oružja sa smanjenjem kriminala počinjenog istim tim oružjem. Za razliku od prošlog primjera, ovdje se nije razvila velika rasprava o toj temi već je par osoba iznijelo svoje mišljenje koje se odnosi na povezanost kulture i upotrebe oružja. U ovom primjeru u komentarima nema statistike ili povezanosti na određena istraživanja na koja se komentatori pozivaju već sve ostaje na vlastitim mišljenjima. Objava uz poveznicu glasi: „Uf, ne mogu zamisliti kako je tamo u Americi gdje svatko može kupiti pištolj, hvala bogu da kod nas to mogu samo kriminalci.“ (Oštrić 2018, <https://bit.ly/2ReodpS>)

I u ovoj grupi se članovi osvrću na socijalizam i njegove moderne oblike, s obzirom da su libertarijanci isključivo protiv tog oblika društveno- ekonomskog uređenja. U datom trenutku najkritičniji su prema američkoj aktivistici Alexandrii Ocasio- Cortez, koja se zalaže za neke ideje bliske socijalističkim, a već smo je spominjali u tekstu. Ono što je njenim kritičarima, između ostaloga i libertarijancima, zasmatalo je njena kontradiktornost. U svojim izjavama gorljivo se zalaže za socijalističke ideje poput jednakosti i kritike kapitalizma, dok se s druge strane fotografira u skupocjenoj i dizajnerskoj odjeći što se kosi s njenim uvjerenjima i izjavama. Zbog toga su neki i vrlo skeptični što se tiče njenog političkog aktivizma¹⁰. Jedan od članova grupe potaknuo je raspravu objavom u obliku pitanja: „U čemu Hrvatska prednjači ispred ostalih, ali u pozitivnom smislu? Što je dobro u vezi Hrvatske, a loše u većini ostalih zemalja?“ (Markovich 2018, LINK) U odgovorima su, osim šaljivih komentara, spomenute

¹⁰ <https://bit.ly/2Tuopxl>

uglavnom određena prirodna obilježja Republike Hrvatske, te statistika o sigurnosti i maloj stopi kriminaliteta u usporedbi na ostale države svijeta.

Jedna od tema o kojima se raspravlja je i potencijalna porezna reforma. Hrvatska udruga poslodavaca traži od Vlade smanjenje poreza i manje doprinose, tvrdeći da će na taj način olakšati mogućnost poslodavcima da radnicima isplaćuju veće plaće, te će samim tim zadržati radnu snagu i spriječiti daljnje iseljavanje stanovništva iz države. Libertarijanci se zalažu za ukidanje poreza, stoga je njima ovo vrlo bliska i zanimljiva tema. Objava uz poveznicu glasi:

„HUP traži niže poreze na dobit i dohodak, povećanje i proširenje neoporezivih odbitaka, 5 puta viši prag za plaćanje PDV-a po naplaćenju fakturi, dodatne porezne olakšice za građane... Poslodavci žele stope na dohodak od 14 i 30 posto, da si mali i mikro poduzetnici sami određuju visinu plaće, da ih se u prve tri godine poslovanja ne tlači fiskalnim i parafiskalnim nametima. Baš me zanima što će Marić reći.“ (Žuvela 2018,

<https://www.facebook.com/groups/libertarijanski.lounge/permalink/2088065501521861/>)

Primijećeno je da u ovoj Facebook grupi, za razliku od prve dvije, nema toliko opširnih rasprava koje se odvijaju u komentarima na objave članova. Može se uočiti poneki komentar i kraća rasprava, no to nije količinski kao u prve dvije grupe. Za posljednju grupu Libertarijanski lounge je značajno kako je većina objava u obliku slika i videa, možda čak i raznih šala na teme iz spektra libertarijanizma, dok su u prve dvije grupe češće objave poveznice na članke, kako na portalima tako i na znanstvene članke, s konkretnim primjerima koji potkrepljuju njihove izjave i stavove. Sve od navedenih grupa svakodnevno rastu po broju članova i objava. U svakoj grupi se unutar rasprava zna dogoditi da se ljudi porječkaju, ne slažu u mišljenjima, možda čak i posvađaju, no to ne prelazi granice u neku vrstu vrijeđanja i prijetnje članovima grupa. Za Facebook grupe Libertarijanci bez granica i Libertarijanci koji govore naški značajnija je povezanost s ostalom liberalnom i libertarijanskom zajednicom u Hrvatskoj poput portala Liberal i udruge Lipa. Libertarijanska zajednica u Hrvatskoj i regiji, iako još uvijek mala, nastavlja se širiti i upoznavati javnost sa svojim idejama, a ovakve grupe su vrlo dobar način za promoviranje određenih ideja i okupljanje ljudi s istim uvjerenjima.

5. Zaključak

Zahvaljujući tehnološkom napretku ljudi se sve više okupljaju u interesne skupine, pa tako nastaju i političke skupine istomišljenika. U virtualnom svijetu olakšano je stvaranje takvih virtualnih zajednica. Zahvaljujući mnogim društvenim mrežama i platformama ljudi dolaze u kontakt s ostalima s čijim idejama se slažu i u kojima se pronalaze. Libertarijanske zajednice nisu iznimka. Libertarijanizam kao politička misao vrlo je nov na političkoj sceni posvuda, a posebice u državama kao što su u jugoistočnoj Europi, poput Hrvatske. Kako je libertarijanizam na prostoru Hrvatske u začetku, tako ne postoji ikakva dosadašnja analiza libertarijanske zajednice u Hrvatskoj.

Analiza libertarijanskih zajednica u Hrvatskoj u ovom radu temeljila se na specifično na analizi zajednica na društvenoj mreži Facebook. U tim grupama okupljaju se osobe koje sebe smatraju politički kao libertarijancima ili podupiru libertarijanske ideje. U grupama se izmjenjuju mišljenja, slike, videa, poveznice. Otvaraju se rasprave vezane uz libertarijanske teme. Članovi grupa povezuju teorijske koncepte libertarijanizma sa situacijama iz stvarnog političkog, ekonomskog i društvenog života u Hrvatskoj i svijetu. Iznose se stavovi uz moguće promjene k boljitku sveukupnog života i stanja pomoću libertarijanskih ideja. Libertarijanske grupe na društvenim mrežama okupljaju ljude koji fizički ne moraju trenutno živjeti u Hrvatskoj, ali su ili živjeli ili su na neki način povezani s njom (npr. dijaspora). To je jedna od značajki virtualnih zajednica. Grupe su relativno male, no svakim danom broje sve veći broj članova. Tematika i diskurs u svim proučavanim grupama vrlo su slični. Najveće zamijećene razlike su one u aktivnostima članova. U nekim grupama su članovi aktivniji i puno više se obrađuju sve vrste tema, kako iz države, tako i svijeta. U grupama se nude ideje za potencijalna rješenja određenih društvenih problema, no tu sve staje. Libertarijanska zajednica javnosti se najviše prikazuje kroz portal Liberal.hr i aktivnost njegovih autora koji se osvrću na događaje iz libertarijanske perspektive. Osim njih, Udruga poreznih obveznika Lipa jedina je stvarna organizacija čiji su ideali najbliži libertarijanskim na hrvatskoj političkoj sceni. U Hrvatskoj nedostaje organizacija takve vrste koja bi ideje libertarijanaca predstavljala kao ravnopravnim ostalim političkim strujama. Na ovaj način libertarijanska zajednica ograničava se isključivo na Internetske stranice, bez konkretnog društvenog djelovanja za koje je se i sami srčano zalažu. Hrvatskoj političkoj sceni nedostaje jedan takav snažan akter koji bi mogao uzdrmati trenutno inertno političko stanje, te donijeti moguće promjene u političkom, ekonomskom i društvenom smislu.

6. Literatura

- (1998.) The Austrian School of Economics. Alabama: The Ludwig von Mises Institute
- Bastiat, C.F. (2007) The Bastiat Collection. Alabama: The Ludwig von Mises Institute
- Bergland, D. (1990) Libertarianism in One Lesson. Costa Mesa: Orpheus Publications
- Bilandžić, M. (2017) Socijalna politika (sigurnost) kao područje nacionalne sigurnosti: prilog raspravi o kritičkim sigurnosnim studijama. Revija zasocijalnu politiku. god 24, br. 3, Zagreb, str. 343- 359
- Boaz, D.(1997) Libertarianism: a primer. New York: The Free Press
- Castells, M. (2003) Internet galaksija. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Friedman, M. (1992) Kapitalizam i sloboda. Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Hayek, F. A. (1944) The Road to Serfdom. New York: Routledge
- Hayek, F. A. (1948) Individualism and Economic Order. Chicago: The University of Chicago Press
- Ivanović, M. (2012) 'Think Thank'- Analitički centar za promišljanje javnih politika i zagovaranje. Osijek: Panon- institut za strateške studije
- Kovačević, B. (2015.) Teškoće suvremenog liberalizma. Međunarodne studije. god 15. br. 3, str. 45- 81
- Locke, J. (2013) Dvije rasprave o vladi. Zagreb: Naklada Jurčić
- Milardović, A. (2004) Pod globalnim šešišrom. Društva i države u tranziciji i globalizaciji. Zagreb: Centar za politološka istraživanja
- Mises, L. von (2004) The Free Market and Its Enemies: Pseudo- Science, Socialism and Inflation. New York: Foundation for Economic Education
- Mises, L. von (2008) The Anti- capitalistic Mentality. Alabama: The Ludwig von Mises Institute

- Mises, L. von (1962) *Socialism. An Economic and Sociological Analysis*. New Haven: Yale University Press
- Porter, C.E. (2004). A Typology of Virtual Communities: A Multi-Disciplinary Foundation for Future Research. *Journal of Computer Mediated Communication*. 10 (1)
- Rand, A. (1999) *Atlas Shrugged*. New York: Plume
- Rheingold, H. (2000). *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier*. Cambridge, The MIT Press
- Rothbard, M. N. (2006) *For a New Liberty. The Libertarian Manifesto*. Alabama: The Ludwig von Mises Institute
- Smith, A. (1952) *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*. Zagreb: Kultura
- Šoljan, N. (2011) *Vanjska politika: pristupi, razine analize, dimenzije*. Anali Hrvatskog politološkog društva. Zagreb. str. 7- 20
- Tönnies, F. (1969) *Zajednica i društvo*. U *Teorije o društvu: osnovi savremene sociološke teorije*.Knj. 1.

7. Izvori

- 1) Cato Institut (zadnji pristup 30. 8. 2018.) URL: <https://www.cato.org/>
- 2) Déjacque, J. De l'être-humain mâle et femelle Lettre à P.J. Proudhon (zadnji pristup 15. 9. 2018.) URL: <http://joseph.dejacque.free.fr/ecrits/lettreatjp.htm>
- 3) Lipa- udruga poreznih obveznika (zadnji pristup 23.9.2018.) URL: <http://www.manjiporezi.hr/>
- 4) Frederic Bastiat (zadnji pristup 3.9.2018.) URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fr%C3%A9d%C3%A9ric_Bastiat
- 5) Individualizam- Hrvatska enciklopedija (zadnji pristup 26. 7.2018.) URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27321>
- 6) Vlasništvo- Hrvatska enciklopedija (zadnji pristup 27.7. 2018.) URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65064>
- 7) Nakić, M. (8.11.2017.) Što je vaučerizacija školstva i zaštonam je potrebna? (zadnji pristup 27.7. 2018.) URL: <https://www.liberal.hr/sto-je-vaucerizacija-skolstva-i-izasto-nam-je-potrebna--726>
- 8) Prakseologija (zadnji pristup 16.8.2018.) URL: <http://www.praxeology.net/praxeo.htm>
- 9) Libertarian Party (zadnji pristup 20.6.2018.) URL: <https://www.lp.org/>
- 10) Milton Friedman (zadnji pristup 22.9.2018.) URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=20658>
- 11) Friedrich Hayek (zadnji pristup 22.9.2018.) URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Hayek#The_Road_to_Serfdom
- 12) Murray N. Rothbard (zadnji pristup 27.8.2018.) URL: <https://mises.org/profile/murray-n-rothbard>
- 13) Ludwig von Mises (zadnji pristup 27.8.2018.) URL: <https://mises.org/profile/ludwig-von-mises>
- 14) Ron Paul (zadnji pristup 28.8.2018.) URL: <https://www.biography.com/people/ron-paul-265881>
- 15) Thatcherism (zadnji pristup 29.8.2018.) URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Thatcherism>
- 16) Ayn Rand Institut (zadnji pristup 29.8.2018.) URL: <https://www.aynrand.org/>
- 17) Fraser Institut (zadnji pristup 29.8.2018.) URL: <https://www.fraserinstitute.org/>
- 18) Fraser Institut- wikipedia (zadnji pristup 29.8.2018.) URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fraser_Institute
- 19) Independent Institut (zadnji pristup 30.8.2018.) URL: <http://www.independent.org/>
- 20) Ludwig von Mises Institut (zadnji pristup 29.8.2018.) URL: <https://mises.org/>
- 21) Introduction to Libertarianism (zadnji pristup 30.8.2018.) URL: <https://www.libertarianism.org/guides/introduction-libertarianism>
- 22) Adam Smith Institut (zadnji pristup 30.8.2018.) URL: <https://www.adamsmith.org/about-the-asi/>
- 23) Liberal.hr (zadnji pristup 26.9.2018.) URL: <https://www.liberal.hr/>
- 24) Liberal.hr- Facebook stranica (zadnji pristup 26.9.2018.) URL: <https://www.facebook.com/libhr/>

- 25) Libertarijanci bez granica (zadnji pristup 26.9.2018.) URL: <https://www.facebook.com/groups/libertarijancibezgranica/>
- 26) Libertarijanci koji govore naški (zadnji pristup 20.9.2018.) URL: <https://www.facebook.com/groups/libertarijanci/>
- 27) Libertarijanski lounge (zadnji pristup 26.9.2018.) URL: <https://www.facebook.com/groups/libertarijanski.lounge/>
- 28) Earle, P. C. (20.9.2018.) Alexandria Ocasio- Cortez's \$3,500 Suit Fits a Longstanding Socialist Tradition. URL: https://fee.org/articles/alexandria-ocasio-cortezs-3-500-suit-fits-a-longstanding-socialist-tradition/?utm_source=zapier&utm (26.9.2018.)

8. Sažetak

U ovom radu obrađuje se tema libertarijanizma i libertarijanističkih zajednica. U prvom dijelu rada upoznajemo se s konceptom libertarijanizma kao političke filozofije, njegovim značajkama, razvojem, te teoretičarima značajnima za tu filozofiju. Najvažnije značajke libertarijanizma kao političke filozofije i orijentacije jesu sloboda i individualizam. Sloboda se odnosi na slobodu pojedinca sve dok njegova sloboda ne ugrožava prava i slobodu drugog. Naglasak na individualizmu provlači se kroz sve ostale aspekte libertarijanizma. Najvažnija je sloboda pojedinca. Libertarijanci se zalažu za ukidanje poreza i ograničavanje vlasti Države. U ekonomiji se kapitalizam smatra najboljim oblikom ekonomskog sustava za opstanak i boljitak društva, te se kritizira državna intervencija u ekonomske procese.

Drugi dio rada bavi se libertarijanskim zajednicama. Opisuju se libertarijanski instituti i think tankovi koji su najznačajniji u svijetu, te se detaljnije analizira libertarijanska zajednica u Hrvatskoj. Libertarijanska zajednica u Hrvatskoj temelji se većinom na obliku virtualnih zajednica poput Facebook grupa. Te grupe s vremenom imaju sve više članova koji se međusobno upoznaju s libertarijanističkim idejama. Iako još uvijek relativno mala politička zajednica na ovim prostorima, libertarijanizam ima potencijala za daljnje širenje, te svakako za daljnje proučavanje.

Ključne riječi: libertarijanizam, individualizam, virtualne zajednice, libertarijanistička zajednica

Key words: libertarianism, individualism, virtual communities, libertarian community